This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

891.83 K885m

Digitized by Google

NORTHWESTERN
UNIVERSITY
LIBRARY

The Gift of
Borivoj R. S. Franko-Filipasić

Digitized by Google

MIRA KODOLIĆEVA

PRIPOVJEST.

NAPISAO

JOSIP KOZARAC.

Preštampano iz „Prosvjete“.

ZAGREB
Tisak i naklada Antuna Scholza
1895.

Digitized by Google

Digitized by Google

MIRA KODOLIĆEVA

PRIPOVIEST.

NAPISAO

JOSIP KOZARAC.

Preštampano iz „Prosvjete“.

ZAGREB
TISAK I NAKLADA ANTUNA SCHOLZA
1895.

Digitized by Google

291.83
K885m

Digitized by Google

Na tvojem griehu rodio se moj.

I.

Kada se je obukao i otvorio prozor, pozdravilo ga ljubko lipanjsko jutro, odišući rosnom hladovinom i onim osvježujućim mirisom prirode, koja je taj čas cvala i bujala u naponu svojega stvaranja. U daljini pred njim crtale se plavetne planine, što-no se protežu počam od Broda pa sve tamo do Požege i Pakraca, sad se lagano dižuć, sad opet spuštajuć, štiteći duž lieve si strane vijugajuću se plodnu Posavinu od sjevernih vjetrova. A bliže pred njim, oku na dosegu, talasali se vinorodni briežuljci, a po njima se bielili razštrkani ljetovnici imućnijih štovatelja vinove loze. Sve je on to gledao i prvo desetak godina, sve je bilo nepromienjeno kao i onda, pa ipak, koja čuvstva budila se u njemu na pogled te divne prirode, kada je bio petnaest, a koja čuvstva sada, kada mu je bilo dvadeset i pet godina! Prije je bila ta okolica za njega ono, što je u istinu bila: doline i briežuljci, šume i vinogradi, — a sada, svaka nuanca svjetla, počam od svjetlozelenih žitorodnih poljana, pa sve do tamno-modre bukove šume, radja i dira drugu žicu u njegovom životu. On je ćutio, kako živi sa svakim glasom, koji je do njega do-

852042

Digitized by Google

pirao, sa svakim drhtajem zraka, sa svakom nuancom tih nebrojenih boja —: ili su mu budile razne uspomene, ili su mu stvarale razna čuvstva, ili usavršivale još nedozrelu ideju. Što je čovjek tanjeg i dubljeg čuvstva, tim jače osjeća, da je dio stvarajuće prirode, da svaka prirodna pojava ima odjeka u njegovoj duši, kao i potok —: ako je bistar onda se zrcale u njemu i oni bieli oblačci u nebotičnoj visini; ako li je mutan i plitak, ne odbija ni onih nizkih tik nad njime nadvijenih suhih grančica.

Nasitiv oko i dušu čarobnimi vidici, svrne pogled sa plavetne daljine na neposrednu svoju blizinu. Tu pred njim spuštio se šljivik i voćnjak, podno voćnjaka pružila se djeteljina sa svojima razcvjetalima crljenima glavicama, a za djeteljinom pružile se zelene livade sve tamo do potočića, koji se je nevidjen provlačio kroz vrbovo i jošikovo grmovlje.

Tamo, gdje je šljivik svršavao, stajao široki zdenac, a stari sluga Antun netom napojio crljeno-biele krave i telad, koja se nadignutim repom, sita i objestna naganjala okolo zdenca. Tik pod prozorom u dvorištu žurkala stara, suha žena sa zdjelom nakvašenoga kuruznoga brašna, hraneći mlade puriće što-no su se zivkajući i piščući sbile oko dugačke daske, po kojoj je starica hranu posipala...

I one liepe krave, i množina raznolike živadi, i onaj svakojakim povrćem zasadjeni vrt, sve je to govorilo, da je tu gospodarila brižna ženska ruka. Mladi čovjek sjeti se svoje pokojne tetke, koja je pol svoga vieka proživjela u tom zaselku sa svojima šarenima telcima, purama i biserkama, — pa je bila sretna, sretna, da nije ništa više na tom svietu želila... Pred desetak dana umrla je ona, a on je reć bi i prahu njenomu zavidjao onu sreću, o kojoj on samo snivati a valjda nigda uživati ne će...

Na to se digne sa prozora i podje da se razgledje

Digitized by Google

po sobama, u kojima ga tako dugo nije bilo, a u kojima je on najljepše dane svoga djetinstva sproveo. Deset godina nije ga tu bilo, al u tim sobama nije se promienilo baš ništa, — isti kožnati naslonjači, ista velika četverouglasta ura, kŏja je siputljivom pjesmom popratila svaki sat, kada je utonuo u vječnost; isti široki tamni ormari, i isti onaj kanarinac, što-no se žalobito pritisnuo uz zid, te istom na pogled novoga domaćine doskaktao na prednji kraj krletke zacijuknuv bolno, kao da pita: a tko si ti?.. I onaj težki kožnati fotelj do peći, i onaj mali hrastov stol do prozora, i ona po vlažnoj netom uzoranoj zemlji i kamforu zaudarajuća zduha, sve je to odavalo, da je to bila soba pokojne tetke.

Zduha ta bila toli neugodna, zduha ta sjedala tako težko na prsa mladomu čovjeku, da je podvostručenim korakom požurio iz te sobe.

II.

Mladi taj čovjek bio je Eugen pl. Vuković. Bogati roditelji umrli mu odavna već, a neki dan sahraniše i tetku mu, zadnju rodjakinju, koju je još imao. Premda imućan, nije se Vuković podao bezbrižnomu životu, nego je išao za tim, da postane neodvisan od svoga kapitala; želio je, da se ne pokazuje na njega: ovo je onaj bogati Vuković, nego da si steče družtveni položaj, po kojemu bi bio isto toliko cienjen, koliko i po svomu novcu. Ne imajući baš sa nikakovom brigom posla, razvila su se u njemu samo otmjena, čovjeko-ljubiva čuvstva, koja je on svojom svestranom naobrazbom još većma oplemeniti znao. Posvetio se doduše filozofiji, nu umjetnost — počam od liepe literature pa sve do glumačke vještine — bila je pravi njegov sviet; nije bilo valjda nijednog iole poznatog umjetničkog predmeta u Europi, kojeg on nije na

Digitized by Google

svoje oči vidio — počam od Rima, sve do Oberammergau-a i njegovih »Passionsspiele«. Osim toga bio i vanjštine veoma izrazite: vitak, plav, nježne boje u licu, tako da je na prvi pogled više sjećao na sjevernu, nego na južnu slavensku pasminu; istom ona toplina i iskrenost u govoru odavala ga, da je južnoga porietla.

Juče je stigao iz jednog njemačkog sveučilišta, gdje ga je našla viest o tetkinoj smrti, te mu je sada valjalo, da tu baštinu uredi. Naumio je što kraće zadržati se tude te samo što je najnuždnije odrediti, zatim navratiti se na čas u Zagreb, da posjeti svoju zaručnicu, i napokon ljetnu sparinu sprovesti u kojemgod kupalištu.

Nahodav se po prostranom, visokimi letvami ogradjenom vrtu, po kojem su se ukraj širokih staza izmienjivale breskve i kajsije, a po lejama svakovrstno povrće; popostojav cio četvrt sata pred liepim zeleno oličenim pčelinjakom, te naslušav se napokon stare Kate, koja mu je već triput pripoviedala, kako je pokojna tetka blaženo usnula, a kada je na odru ležala, činilo se kao da spava.

— Samo da nije uzela onaj liečnikov prašak, ne bi te nesreće bilo; uzalud ja govorila, manite se prašaka, uzmite uvarak od mekinja, sladka moja dobročinilice; ali nagovoriše ju, i eto što počiniše od kršćanske duše, spraviše ju prije reda u grob, nigda im duša Boga vidjeti ne će.

Naslušav se već do sita tih staričinih naricanja, ode opet gore u sobe, te preobukav se u drugo odielo — on je puno držao do svoje toalete — podje u bližnju varoš, da posjeti tetkinog odvjetnika Kodolića. On je odvjetnika poznavao od prvo, nu ove zadnje tri godine, odkako se je više bavio u inozemstvu, nego kod kuće, nije se s njime sastajao.

Digitized by Google

III.

Odvjetnika nije bilo kod kuće, a on podje, da se pokloni njegovoj gospodji. Nadje ju kod glasovira, gdje je ljenivo prebirala tipke. Ona nije znala svirati, nego se tek pred dvije godine počela učiti, ne toliko, da se sbilja nauči, nego da nečim vrieme zatomi. Bila je još posve mlada, u dvadeset i drugoj godini, pepeljaste guste kose, bliedo-mramornog lica, velikih smedjo-plavkastih očiju, ustašca punanih, rujnih nu bez snažnijeg izraza. Bila je sitna i onizka; cio izraz lica bio je još toli djetinski nježan i nevin, mramorna bjelina još toli prozirna, da se je svakomu novomu znancu nehotice nadavalo, da ju zove gospodjicom, umjesto gospodjom.

Ona je po imenu već od prije poznavala Vukovića, nu sada, kada je čula njegovo ime, kada je vidjela pred sobom mladoga čovjeka elegatne pojave, plavih pomno zafrkanih brkova, izpod kojih se tek ponešto vidjeli, krupni sjajni zubi; kada je vidjela onaj vanredno fini profil lica sa visokim čelom, koga je do polovice pokrivala vješto pričešljana kosa; kada je vidjela onaj aristokratski gibki poklon, — osta ona u prvi čas zatečena, te jedva uzmognu, da mu pruži ruku i prošapće svoje ime: Mira Kodolić.

Njegova ljubezljivost, njegova duhovitost brzo ju osokoliše, te joj za čas bilo, kao da je nastavila s njime davno započeti razgovor. Samo ono njegovo uporno promatranje, kojim je svaku novu osobu motrio, kao da kani odvagnuti sva njena duševna i tjelesna svojstva, ta izvjedljivost njegovih inače blagih, sivo-zelenkastih očiju bunila ju od časa do časa, te ju neprestance polievala rumen po licu, a fini listići nosnica joj sve to češće podrhtavali.

Ona je već nekoliko puta htjela izraziti mu svoje sa-

Digitized by Google

žaljenje radi smrti tetkine, nu njegov razgovor nije se ni iz daleka dirnuo toga predmeta, nego se jedino kretao oko njene osobe, analizirajuć vještimi pitanji cielu njezinu duševnost.

Nakon četvrt sata on se digne i oprosti. Tik do velikih dvokrilnih vrata visjela velika slika prikazujuć onaj prizor iz Šekspirove drame, gdje zlatokosa Desdemona pred mletačkim viećem klečeći opravdava svoju ljubav napram crncu Otelu. On pogleda jedan časak dobro poznatu mu sliku.

— Svidja li vam se? upita ga ona. To je »der Mohr von Venedig.«

— Vama je poznata ta tragedija ljubomora?

— Nije; reče ona smetena, ne razumievajuć njegovih rieči; koga god sam pitala, svatko mi samo kaže, da se zove »der Mohr von Venedig«, ali što to sve znači, toga ne znam.

— Zar ni gospodin suprug?

— Ni on.

— Kada se sliedeći put sastanemo, onda ću biti tako slobodan, da vam opišem svu veličajnost toga prizora.

Ona čuvši njegove rieči »tragedija ljubomora«, nije pravo znala, bi li ga molila za to ili ne, jer se je bojala, da li ta tragedija ljubomora ne sadržaje može biti takovih stvari, kojih ona ne bi smjela čuti . . .

IV.

Vrativ se kući, baci se Vuković na mekoslon i promisli još jednom, što je čas prvo vidio i doživio. I ono čuvstvo, koje je već mnogo puta proćutio, čuvstvo dosta neugodno napuni mu i sada dušu. On je vidjeo bogato uredjene Kodolićeve sobe, bogate ali bez tračka umjetnosti i ukusa; vidjeo je na stolu bečki dnevnik srednje

Digitized by Google

vrsti, vidjeo nekoliko crljeno uvezanih knjiga jedne leipciške Roman-biblioteke veoma nizke vriednosti, vidjeo je miloliku ženicu, koja pravo rekuć nije znala, zašto živi, koja nije imala ni pojma o kakovom idejalu, o kakovom zanosu. Naivna ta žena mislila je, da mora sa inteligentnim čovjekom govoriti njemačkim jezikom, jezikom, koji joj je doduše tekao lako i brzo, ali kojega je upravo tako lošo govorila, kao i svoj materinski, hrvatski.

Što je to? pitao se on; ili naš narod nije sposoban, da se ugrije patriotizmom, ili nije kadar, da shvati ideje, koje pokreću ostale narodnosti? Je li naše otačbeničtvo već izumrlo, ili se još nije ni rodilo? Koliko li bi ljepša bila ona mlada žena, da se neka ideja, slična ljepoti njenog tiela, provlači njezinim mislima i govorom; ideja, koja bi njezinu tjelesnu ljepotu još deset puta čarobnijom prikazala. Kolikogod ih je on poznavao, mal' ne sve su bile jednake, te hrvatske žene, i one naobražene i one ne naobražene; i jednima i drugima manjkao onaj narodni duh, onaj osebujni biljeg, po kojem se svaka žena razpoznati može: kojeg li je roda, što li ju boli, što li ju uzdiže.

Kudgod dodješ, razpoznati ćeš Englezkinju, Njemicu Talijanku i po vanjštini i još više po duševnoj osebini, — ali Hrvatice razpoznati ne možeš, jer one su sve, samo ne kćeri svojega roda. Odkle to, zašto to? pitao se on, nu točnog odgovora nije si mogao dati —: ili je kozmopolitizam već posve ugušio našu i onako ne preveć snažnu osebinu, ili u nas ne ima snage i vjere, da gojimo narodnu našu osebujnost, u strahu, da nam ista ne bi u prilog išla? Ovo drugo, činilo mu se baš kod naših žena tim vjerojatnije, što je pretežita želja i zadaća sviju žena da se omile; a one, te naše hrvatske žene, još uviek su toga uvjerenja, da će onaj cilj prvo postići kozmopolitizmom, nego li izticanjem narodnih osebina, bojeć se,

Digitized by Google

da se iste ne će moći održati u svjetskoj konkurenciji. Ta bojazan nije žalibog ništa drugo, nego ono sveobće slavensko malodušje, pomanjkanje duševne žilavosti.

Zadubiv se još dublje u taj predmet, zapita se napokon: a mi mužkarci? Što je naš idejal, kojem cilju mi letimo? Smišljao je, natezao je naš kulturni život od zadnjih petdeset godina, ali on toga idejala, te lozinke, koja bi cio narod oduševljavala nije mogao naći. Naš narod pričinio mu se kao vojska bez vodje, bez onog vodje, kojega i najzadnji vojnik pozna, u njemu uživa, o njemu priča, o njemu pjeva, vjerujuć u njegovu nepogrješivost i nepobjedivost. Za tog vodju, za taj idejal mi još ne znamo, pa što da onda još prigovaramo našima ženama?

Tom neizvjestnošću opravdavao je Vuković cielu našu duševnu kulturu, opravdavao je gospodju Kodolićevu, — i praštao i njoj i svima, koje je poznavao. A medju tima sjetio se i svoje zaručnice Emilije pl. Latkovićeve; pred njegovima očima ukazala se taj čas visoka crnka, snažno razvijena, otmenog lica, visokog punog vrata, očiju okruglih, crnih, uviek sjajnih, al u tom sjaju čas tmastih kao noć, čas blisukavih, kao munja usred crne te noći. On se je jedva vidljivo nasmiešio, kad mu je ta prikaza kraj očiju preletila; bilo mu je, kao da ga je pomilovala onom punom, oblom ručicom; bilo mu je, kao da je omirišao dah njenog bujnog mladenačkog bića.

»Ti niesi ni u ovom zaselku na mene zaboravio; hvala ti zato«, činilo mu se, da mu njezin smiešak govori.

V.

Odvjetnik Kodolić bio je četirnaest godina stariji od svoje žene. Čovjek jak i visok, krupnih brkova i guste crne brade, iz koje se nije vidjelo ni usta, već samo gornji dio lica i kratki mesnati nos; radi velikih treptavica

Digitized by Google

izgledalo lice kao mamurno. Za mladih godina bio on vit i pristao, nu odkako je počeo s'jedne strane naporno raditi, a s druge strane razkošno živjeti, počeo naglo starati, te tko ga nije pobliže poznavao, mislio bi da je trom i apatičan. Kao odvjetnik bio ja vrstan i tražen, te si ubrzo zaslužio priličan imetak. Izim za svoje odvjetničke poslove nije za ništa puno mario, ni za istu politiku; u političke dnevnike zavirivao je samo od dugog časa. Žena njegova bila je sirotica, a on ju oženio, jer mu se je svidjala, i jer je sbilja bila liepa. Sad je četvrta godina odkako su oženjeni, a ona izgledala još uviek nježna i mladjahna kao da je djevojka. Dvije godine ljubio ju on svom snagom bračne ljubavi, nu nakon toga vremena počela njegova ljubav jenjati; nekakova sitost obuzela mu cielo biće, te ona izgubila malo ne svaki čar za njega. Njegova ljubav napram njoj umrla je, a ni on, ni ona niesu znali, da ju ožive. — Ona se za te četiri godine braka posve uživila u njegovu narav; ono što je on znao, znala je i ona; ono, što je njemu bilo liepo i dobro, bilo je i njoj; ona se je posve izgubila pod pritiskom njegovih nazora i čuvstava, baš kao što slabije stablo gine pod sjenom i granjem susjednoga jačega stabla. Udav se mlada, nije ni dospjela, da joj se značaj u obće razvije i izrazi, a ušav pod njegov krov, u njegove ruke onako meka i nježna, postala je ubrzo vjeran otisak njegove volje.

Mnogoga družtva nije on u svoju kuću primao, a ono, što je i dolazilo k njemu, nije bilo stalno družtvo, nego raznoliko, uvjek novo, tako da se ona nijednoj osobi, ni mužkoj ni ženskoj nije trajnije priljubiti mogla.

To je on i želio, dok ju je još ljubio, ne znajući, da će takovim postupkom pretvoriti njenu dušu u pustoš, onu pustoš, na kojoj nije moglo ništa više niknuti, čime bi ona opet njegovu ljubav osvježiti mogla. I tako

Digitized by Google

se rodila medju njima ona bračna dosada, koja kao magla visi nad čovjekom a nikako ne možeš, da je razćeraš oko sebe.

Da je ona imala prilike obćiti sa još kojim mužkarcem, možda bi se našla koja žica u njenom biću, koja bi ju u novom čaru prikazala; možda bi se njenim obćenjem s drugim kojim mužkarcem, u njenom mužu probudio onaj mali ljubomor, koji je kadar već umirajuću ljubav s nova oživiti, — nu svega toga nije bilo, pa ona njemu sve to ravnodušnijom postajala. I to, što niesu imali djece, povećavalo je onu dosadu medju njima. On si je svakako želio sina, komu bi ostavio svojim trudom zasluženi imetak, — pa sada, kada je već četvrta godina braka nastala, a željenoga odvjetka nije bilo, postao on ravnodušan i prema ženi, i prema imetku, posvetiv se posvema vlastitoj svojoj osobi, nastojeći, da se po volji naužije svega, što se novcem nabaviti može. Pa buduć da je držao, da je ona kriva, što ne imaju djeteta, mislio je, da ne mora za taj svoj život njojzi biti odgovoran, niti da ona ima kakova prava prigovarati mu, što traži izvan svoje kuće novih slasti. Na oko nije se medju njima ništa promienilo, on je radio kao i do sada, donašao njoj darova kao i do sada, nu njezina tančina je ipak opazila, da postoji neka razlika izmedju negda i sada.

VI.

Premda je ona sve to razabirala, ipak joj u duši nije bilo toliko krivo, jer je priznavala njegovu premoć nad sobom. U ostalom, na što da se potuži? Ona je u svom domu radila, štogod je hćela; oskudievala nije na ničem, za družtvom nije čezla, jer tih naslada nije ni poznavala; duševni obzor nije joj bio tako širok a da ga ne bi mogla udovoljiti. Uzela si glasovir i najmila staru nizku gospodjicu, koja ju učila nešto glasovirati; dala si

Digitized by Google

urediti vrt, izkitila ga ubavimi sjenicami i bielimi kipovi grčkih i rimskih božica te uživala u onima okruglima i zvjezdatima čbunovima šarenoga cvieća. Jest, dogodilo se, te se je kadgod nešto uzbunilo u njoj; ona osjetila nešto u sebi, što joj je šaptalo, da nije posve sretna, da ima još na svietu slasti, koje se njoj tek u maglovitim obrisima, tek u nekom naslućivanju prikazuju, — ali to su bili samo prolazni časovi, to su bili udarci sitnih kamečaka, koji su samo poljepšavali snivajuću pučinu gladkog jezera. Njena duša bila je još vedra poljana sa nizkom, mekom travom i mahovinom, na kojoj ništa nije svoga traga ostavljalo. Što više, kada bi vidjela muža svoga umorna nakon trosatnoga rada u pisarni, kada bi vidjela, gdje u noć polazi i po noći se vraća sa službenog puta, njoj je bilo, da je ona velika njegova dužnica. Bilo je doduše časova, kada ju je zazeblo u duši na pomisao, da je on zato napram njoj ohladnio, što možda u kojoj drugoj uživa; pred tom pomišlju odrvenila se, ona nije u tom času sama sebe spoznala, te je i nehotice odkrila, da ima još nešto u njoj, što ona nije ni iz daleka kadra razpoznati, nekmo li predočiti si. Premda je ona tu misao zatomljivala, ipak se ona od časa do časa i nepozvana pojavljivala, — a njoj bi svakiputa upravo odlanulo, kada bi ta misao poput zmije opet polako od nje odplazila, sakriv se u cvieću ljepših njenih čuvstava. Glavna crta njenog bića bila je dobrota, koja joj nije dozvolila, da o ikomu zlo misli; i to je bilo uzrokom, da je ona cio sviet u liepom svjetlu gledala. Baš radi toga nije se mogla nijedna druga strast u njoj razpiriti, nego je tek tinjala neprestance zapretavana pepelom njene djetinje naivnosti. Ona još nije došla do sgode, da jače nategne lûk svojih čuvstava a da bi oštre strjelice razarajućom silom odzviždale u nedoglednu daljinu; strjelice njezinih pitomih osjećaja

Digitized by Google

padale su tik pred nju, ne ozliedjujuć niti nje same, niti koga drugoga.

VII.

Nakon četiri godine toga nepomućenoga mira, probudiše se mal' ne u isti čas nova dva čustva u njoj. Prvo je bilo ono tamno čuvstvo bojazni, da bi ju muž odnemario radi koje druge žene; a ono drugo bilo je još tamnije, ona sama nije znala u čem se to čuvstvo sastoji, ali joj se kroz svu tu maglu činilo, da je u savezu sa poznanstvom Vukovićevim. On je nakon prvoga posjeta postao mal' ne svakdanji njezin gost; medju ostalima knjigama doneo joj on sjajno ilustrovanog Šekspira, te joj svom milinom svoje rječitosti tumačio Otela, Hamleta, Romea i Juliju. Ona slušajući divne romantične priče avonskog labuda, proživjela je te časove u nekom drugom svietu, te joj kao kroz san dolazilo ono njeno naslućivanje, da ima još nešto u ovom životu i u ovoj našoj duši, što ona do sada nije ućutila. Njoj se počeo razjasnjivati sviet, i ona se počela samoj sebi otvarati; ona nije ni mislila, da se sve to može i smije riečima izreći, što u našoj duši kipi.

— Ne čini li Vam se, da bi vi nastavili, ili napisali istu takovu tragediju, nakon što ste pročitali Otela ili Romea i Juliju? upita ju on.

— To sam i ja vas već htjela upitati; zaista čudnovato, zašto je to, odkle je to?

— Ja mislim, da to odatle polazi, što su ona čuvstva, one misli, one rieči, koje te Šekspirove osobe govore, rieči izvadjene iz našega srca; mi smo u njima spoznali polovicu sama sebe, pa smo rada, da i onu drugu polovicu našega bića na sviet iznesemo —: ali niesmo Šekspiri, pa ne možemo. Čuvstva ta haraju našom dušom

Digitized by Google

sad nas osladjuju, sad nas truju; sad su divna, sad su strahovita, — ali mi ne imamo izraza, ne imamo rieči, da ih nazovemo pravim imenom.

Takovih govora nije dražestna žena Kodolićeva iz ustiju svoga muža nikada čula; njoj je bilo, slušajući Vukovića kao seoskom djetetu, kada je došlo prviputa u grad, te od samoga čuda zabasalo ulicami, nezasitno motreći svaku novu stvar.

Kada je pročitala neke Turgenjevljeve, Tolstojeve i Daudetove pripoviesti, zapita ona Vukovića:

— Molim Vas, je li se to u istinu dogodilo? Ja ne mogu vjerovati, da je to tek izmišljeno! Sirota Liza, zaslužila je ljepšu sreću... Ali ipak, ja joj zavidjam...

— Ja mislim, da joj svaka čista duša mora zaviditi.

— Tako ja još niesam nijednu knjigu pročitala.

— A da kako ste do sada?

— Tako, — čitala sam samo do trećine, ili do polovice, — pa onda preskočiv sve ostalo, odmah konac, pa sam ipak sve znala; ali kod tih ruskih novela nije se tako dalo. Ja sam doduše i tu pogledavala na konac, ali sam se ipak vraćala tamo gdje prestadoh, čitajuć pobožno sve do konca kao molitvu . . . I meni je bilo, kao da ja to ne čitam, nego da sam ja sama Liza i Asja . . . Sada ja tek uvidih, koli jadni stvorovi smo mi žene . . .

To je bila prva njena misao, proizašla iz njenog sobstvenog čuvstva; a Vuković je nekom nasladom promatrao, kako se njena zatomljena duša počela oživljivati, kao davno nezalievani cviet nakon kiše. On ju je i nadalje promatrao svojim analizirajućim pogledom: nasladjivao se sa umjetnički savršenim djelovima njenoga tiela, kao što su bili čelo, nos i brada; divio se finima zavojima maloga ružičastoga uha, — a ljutile ga one preveć svjetle, jedva vidljive obrve, koje su bunile i kvarile mu toli dražestno

Digitized by Google

sastavljenu crtu, koja je tekla počam od čela sve do nježno izbočenih grudi. Uz tanki profil i sitne kosti, pristajala posvema gibkost njenih kretnja, s kojima je izražavala svoje misli skoro kao i sa govorom samim. A to je značilo, da njena nutrinja nije mrtva, kao što se je u prvi mah po mramorno-hladnom licu ključiti moglo.

VIII.

Vuković se još nije odlučio, što će sa tetkinim dobarcem: bi li ga prodao, bi li ga iznajmio, ili ostavio sve kako je do sada bilo, pa sam s njime gospodario. Nijedan od sva tri načina nije mu se svidjao: najamnina bila posve nizka, jedva da bi pokrila porez i osiguranje; kupaca je takodjer slabo bilo, jer je dobarce bilo premaleno — oko 150 rali — a da bi se našao bogat kupac za njega, a opet preveliko, a da bi ga mogao kupiti onakav goso, koji bi bio i gospodar i sluga t. j. sam ga uživao i sam ga obradjivao. Da sám gospodari, — to za njega nije bilo; on je doduše imao smisla za gospodarstvo, nu nije nikada ni u snu pomislio posvetiti se tomu zvanju. I tako osta ta stvar za taj čas neodlučena.

Izpitivajuć staroga Antuna o dohodcih dobarca, sračunavajuć dobitak i izdatak, dogovarajuć se dvojicom trojicom českih doseljenika, koji su hćeli u pomanjima komadima zemljište iznajmiti, zabavio se Vuković dva—tri dana, niti ne izilazeći iz dvorca. Četvrtoga dana oko pete ure popodne začuje lavež pasa, pa zaviriv na prozor ugleda u dvorištu dvije gospodje. Prvu je odmah upoznao po nježnom struku i bujnoj kosi prem joj je lice bilo umotano plavim velom; to je bila Mira Kodolićeva sa svojom učiteljicom glasovira. On joj izleti u susret, te svoj uzbunjenoj i zastrašenoj od laveža pasa pruži ruku. Bila je u jednostavnoj, tamnomodroj opravi, sa svjetlim širokim

Digitized by Google

suncobranom, sa žutim visokim rukavicama, a pod tiesnom opravom moglo se razabrati, da trepti po svem tielu.

— Oprostite, ja sam već davna željela vidjeti taj liepi dvorac, al nikad mi se nije nadala prilika.

— Kada bi takovi gosti često zabasali na moja vrata, — ja sbilja ne bih imao prava tratiti svoje dane po Monakovu i Heidelbergu; odgovori on i povede ju u vrt.

Ona hćede sve potanko, kao što je to već u ženskoj naravi, razgledati, prem se je moglo opaziti, da su dotični predmeti istom usljed njegova tumačenja i opisivanja za nju zanimivi postajali. Ona je i do sada već toliko teladi i krava vidjela, nu nije ništa osobita na njima opaziti mogla; istom kada ju je on upozorio na crljenu möthalsku junicu sa debelim visećim vratom, rumenobielom sjajnom gubicom i kovrčastom dlakom po čelu, i onim velikim bistrim okom, onda se ona sama sebi začudi, da ona toga nigda do sada opazila nije.

Stara Kata tjerala je polako pred sobom male i hitre biserke sa rumenimi nožicama, te dok je stara crna kvočka kvockala zovuć ih k sebi, to one, nerazumievajuć njenoga zova, trčale širom za svakom crnom kokom.

— I ovo vam je nešto zanimivoga, obrati se Vuković prema gospodjam; stara biserka riedko da će izleći i odgojiti svojih mladih, nego tu ulogu majke mora obična kokoš preuzeti. Male biserke, doklegod ne odrastu, ni ne mare za stare svoje roditelje, nego se sve do kasne jeseni kupe oko svoje pomajke, prem ih je ona već davno napustila. Nu kada mlade biserke posve odrastu, kada im perje dobije boju starih, onda se pridruže svojima roditeljima po krvi, a na svoju pomajku, koju su negda toliko ljubile, posvema zaborave. Zar to nije zanimivo? U prvoj mladosti niti ne poznavati svojih vlastitih roditelja, a kada odrasteš, onda opet zaboraviti na onu, koja te je

Digitized by Google

odgojila; čini se, da ona poslovica: krv nije voda, vriedi za cielu prirodu.

— Je li i kod ljudi tako? upita gospodja Kodolićeva.

— Čini se, da je isto tako: ima djece, koja ne će da čuju za svoje roditelje-začetnike, nego hoće da znaju samo za svoje odgojitelje; a ima opet otaca, koji će odnemariti svoju sadanju obitelj, a svom dušom prigrliti djecu grieha svoje mladosti, djecu, koja za njih niti ne znaju. U jednom slučaju jača je ljubav zahvalnosti, u drugom slučaju opet ljubav za vlastitu sobstvenost, za izgubljeni dio našega »ja«.

Gospodja Kodolićeva nije se mogla dosta napitati Vukovića: što je ovo, zašto li je ono? Svaki predmet dirnut njegovom rukom, opisan njegovom riečju zaodjeo se novim čarom za nju; njegov pogled, njegove rieči pozlaćivale su njojzi sve, štogod je oko nje bilo, kao i ono zapadajuće sunce, što-no je pozlaćivalo i crnu koru duba i zeleno lišće i bistru vodu.

Kad je mlada gospodja ugledala pod šljivikom bujnu procvalu djetelinu uzkliknu:

— Ah! koja divota! Što je moja bašta spram te ljepote! Ja ne znam, je li svakom tako, ali za mene ne ima pojedini cviet skoro nikakova čara, mene uzhićuje cvieće samo onda, kada je u velikoj množini na jednom mjestu.

— Baš kao što i jedan jedini vojnik ne čini osobita dojma, a ciela pukovnija kadra je oduševiti svakoga, — a ponajpače žensko srce; doda Vuković šaljivo.

Stara gospodjica silno se uzburkala sa te prispodobe Vukovićeve, male joj žutkaste oči zasjale, mekano četverouglasto lice joj se namreškalo nebrojenimi sitnimi nabori, koji su izgledali, kako ih je Vuković u sebi prispodobio kao oštraci vojničkih sabalja.

Digitized by Google

— Ah, ah! zar vi i tako nas žene znadete! zaprieti gospodja Kodolićeva Vukoviću lepezicom i pogleda mu u oči pogledom, u kojemu se je stapao i strah i radost i prošnja i ljubav.

IX.

Dvorac Vukovićev bio je pol sata od varoši; bio je sagradjen na briežuljku, koji se je polako dizao iz doline. Put u varoš išao je uz potočić, koji je tiho plazio preko pruda, a samo za kišnog vremena znao se razliti i cestu pieskom naploviti. Po tom piesku letile sada dvije po dvije grlice, više pitome, nego divlje, sjedajuć sad po cesti, sad po granama nizke živice. Na razkršću, gdje se je proplanak na lievu stranu spuštao u dolinu, kamo je i potočić odbrzao, a po njegovu tragu bielila se dva mlina sakrivena srebrolistim topolikom, a na desnu stranu uzeo se hvatati drugoga briežuljka, na tom razkršću pukao divan pogled: na jednoj strani bjelasala se posavska sela sa ljeskajućimi se crkvenimi tornjevi, a na drugoj strani pružao se tamno-modri Psunj poput ogromne zavjese.

Tim putem vraćale se gospodje kući, a Vuković im se pridružio, da ih odprati do varoši. Njega je taj posjet gospodje Kodolićeve veoma razdragao; on je počeo u liepoj mladoj ženi odkrivati nešto novoga, što ju je za ovo kratko vrieme veoma preobrazilo, liepu njenu pojavu oživilo. On nije niti u snu pomišljao taj njezin preobražaj u svoju korist upotrebiti, jer niti je to bilo u njegovoj naravi, niti je to njegova otmjenost dopuštala. On je jedino uživao u duševnom razvoju gospodje Kodolićeve. Ona je do sada bila i u riečima i u čuvstvima puno skromnija od mnoge djevojke, tek od nekoliko dana počeo slobodniji vjetric njenom dušom lavoriti, vjetric, koji je poljepšavao svaku crtu njene duševne i tjelesne sobstve-

Digitized by Google

nosti. Ona je u sebi osjetila nešto kao dašak sreće, a taj dašak izbijao i na sjaj njenih očiju i na vragoljasto-djetinski posmieh, i na naivne rieči, da se je Vuković puno puta morao u dnu duše toj naivnosti nasmijati. Tako ga je i sada putem zapitala:

— Što mislite, niesam li ja već stara?

On se nasmije sladkim grohotom.

— Vi ste sada mladja, nego dvadesetgodišnja djevojka.

— Ah! ja istom danas vidim, da vi znadete i laskati i lagati . . .

O laskanju ne ima tu ni govora, jer kada čujete moje nazore, mislim, da ćete i vi biti mojega mnienja. Ja sam naime izkusio, da je osamnaestgodišnja djevojka i dvadeset i četiri godišnja gospodja jedno te isto, — svaka je još posve zadovoljna sa svojom sudbinom; dvadesetgodišnja djevojka i tridesetgodišnja gospodja bez djece opet su si slične: i jedna i druga udešavaju sve svoje misli, sva svoja čuvstva, sve svoje vrline tako, da zatrave mužkarce, — ona prva, da si osvoji i nadje muža, a ova druga, da omili — ne samo svomu mužu, nego i drugima mužkarcima. Poslje tridesete godine još je jedino liepa udovica u crnoj opravi sa dugim velom na sniežno-bielom, tugom poljepšanom licu; ili gospodja rujnih obraza, vodeć u svakoj ruci po jedno još rumenije čedo, — jedno slično njoj, a drugo slično mužu. To su tri stupnja, kada se o ženi može reći, da je sbilja liepa; izvan toga okvira može žena biti zamamna, duhovita, dražestna, — ali epiteton absolutne ljepote više joj ne pripada . . . Dakle, jesam li Vam laskao i lagao?

— A koja je od onih triju slika najljepša? upita ona.

— Toga vam ja sbilja ne mogu reći, jer je ljepota takav pojam, koji se ne da razvrstati u razrede; izaberite

Digitized by Google

tri najljepše Preradovićeve ljubavne pjesme, pa pitajte, koja je od njih najljepša? Tko bi tu znao pravoga odgovora!

Ona je doduše želila nešto točniji odgovor, — nu onaj jedva vidljivi smiešak, onaj strjelimični pogled, kojim ga je pogledala, sve je to govorilo, da je ona s njime posve zadovoljna.

X.

Kada su došli do Kodolićeve kuće, uhvatilo se prvo predvečerje. Kodolić je bio doma, te se veselo pozdravljao sa Vukovićem; on je, prem na oko dosta spora i smrknuta lica, u istinu bio vesele i flegmatične ćudi. Njegovo geslo bilo je: raditi ali i uživati; i tomu se je geslu morala sva njegova okolica robski pokoravati. Za njega nije bilo razlike izmedju dana i noći, on je radio i putovao po danu kao i po noći; njegova podvorba morala ga čekati ma kad se on kući povratio, ili od kuće polazio. Jeo je i pio je izvrstno i sa velikim tekom; bilo gosti ili ne bilo, on je sebi izvadio one komade pečenke, koje je on najvolio, te ih obično više uz pomoć ustiju, nego li s nožem i vilicom pojeo.

Za kućanstvo je trošio mal'ne razsipno, ali za to za javne svrhe nije dao ništa; on nije bio član nijednoga družtva, niti predbrojnik ikojih novina ili knjiga; nije za to imao ni pravoga smisla, a ni dosta časa, te je tako vremenom izašao iz navike, da se zanima za što drugoga, do li za svoj odvjetnički posao.

Toga dana bio je nešto šire volje no obično, te zadržao Vukovića na večeri. Kod stola je Kodolić prigovarao mal ne svakomu jelu, sam je pravio šalatu, i promienio dvije-tri vrsti ukuhanog voća, dok nije pogodio ono, koje mu se svidjalo.

Digitized by Google

Vuković je sve to promatrao lakim smieškom, on je dobro poznavao taj naš novi društveni razred, te preko noći iznikle imućnike, koji su se žurili, da nadomjeste ono, što im je u mladosti manjkalo, bojeć se, da se ne će za života dosta naužiti zabluda razmaženoga želudca.

— Da vas Bog poživi! diže Kodolić čašu i nazdravi Vukoviću. Da vas Bog poživi na sreću i korist naše domovine!

Vuković je bio na takove zdravice naviknuo, on je sa svoga bogatstva i sa otačbeničtva bio poznat diljem Hrvatske, nu sada su ga te rieči iz Kodolićevih usta ipak iznenadile.

— U vama se je, prijatelju dragi, sretno ujedinilo ono, što se kaže »hćeti« i »moći«. Koja korist meni, što bih ja hćeo da budem patriota, a manjka mi ono, čim bih mogao i izvesti, što želim. Koja korist, da na svoje čelo napišem: ja sam otačbenik, a iz mog trbuha ozvanja: hljeba, hljeba gospodaru! Ja, a samnom dobra trećina našega inteligentnoga družtva, učinili smo prvi patriotski korak, a na našoj djeci biti će, da učine drugi; i što mi sada tek hvatamo po zraku, to će naša djeca imati u rukama. Da vam se bolje razjasnim! Moj otac bio je poljodjelac, koji nije znao ni čitati, koji nije bio kadar ni izškolovati me, — a moj položaj je, kako vidite — hvala Bogu i mojoj glavi — visoko nad njegovim. Budem li ja imao sina, kojemu ću — posluži li i nadalje sreća — ostaviti 30·000—40·000 forinata; sina, kojemu ne će na trbuhu stajati ona ogromna cedulja: hljeba, hljeba gospodaru, onda će moj sin, poput vas, lakše igrati se riečju: patriotizam; onda će moj sin moći s uspjehom raditi ono, što bi za mene sada bio možda Sisifov posao.

— To je liepo, što vi velite, gospodine odvjetniče, ali prema Vašemu čini se, da bi samo bogati ljudi smjeli biti patriote.

Digitized by Google

— To ne mislim, nego hoću da rečem, da su patriotizam i siromaštvo dva pojma, koja se mal'ne izključuju, koja riedko kada mogu proizvesti željenog efekta. To vriedi i za pojedince i za ciele narode. Patriotizam siromašnog naroda jeste isto, što i plamen od slame, a patriotizam naroda bogatog, ono što i plamen debelog bukovog panja —: bukne li bura, onoga prvoga nesta već kod srednjega vihra, a da se niesi pravo ni ogrijao; — a na ovoga drugoga može cielu noć kiša padati, pod mokrim pepelom još uviek ostane dosta živih žeravica, s kojimi se iznovice oganj naložit može.

— Možebiti, da vi imadete pravo, gospodine doktore, nu ja mislim, da vama manjka, osim toga javnoga, onaj skromni obiteljski patriotizam.

— Ah! molim vas, samo mi o tome nekate govoriti! I ja sam negda kupovao svaku hrvatsku knjigu, i ja sam od svakog najmanjeg pokreta očekivao silan preokret, i ja sam negda mislio, da će moja kuća biti ognjište patriotizma, da će moja žena sloviti širom naše zemlje. Nu sve vam to nije ništa drugo, do li vatra od slame. Onaj tako zvani obiteljski patriotizam jeste ono isto, kao kada bi vi vašega sinčića silili, da svaki dan nauči jednu pjesmu na pamet, u misli, da ćete ga time napraviti pjesnikom; a to, kako znadete, ne može biti. Pravi patriotizam je inspiracija poput one pjesničke; patriote su Bogom nadareni ljudi, koji o sebi mogu reći: Est Deus in nobis! A sada si pomislite pjesničkom žicom nadarenoga seljaka, koji ne zna ni čitati, ni pisati, a u drugu ruku čovjeka naobraženoga, kao što ste na primjer vi, nadahnutoga istim duhom, pa ćete vidjeti, koji će stvarati ljepše misli, divnije pjesme. Kao što medju tima pjesnicima, takova je razlika i medju patriotama, i jednima i drugima treba ono »nešto«, jer bez toga »nečesa« ne ima ništa. Po mojem

Digitized by Google

mnienju, mi Hrvati još niesmo na čistu, što je kod nas pravi patriotizam, to jest, koju formu, da dademo onomu pregnuću, do kojega se jedino patriotizmom dolazi. Vi ćete mi dozvoliti, da nama taj cilj još nije posve jasan. Koliko sam ja izkusiti mogao, ima u obće dvije vrsti patriotizma: patriotizam srca i patriotizam zdravog razuma. Onaj prvi jeste onaj zanos, kada se mladi narodi duševno prenu, kad upoznaju, da obstoje; to je obično onaj momenat, kada se i pjesnici pojavljuju. Taj patriotizam je vatren kao i pjesma, nu i nejasan. Ovaj drugi — patriotizam razuma — ne upire se više o plamene stihove, nego o hladne brojke, koje govore živu istinu. Taj patriotizam sličan je donekle trgovačkoj spekulaciji: ova ide za obogaćenjem pojedinog čovjeka, onaj za bogatstvom i dobrobiti cieloga jednoga naroda. Kako se meni čini, mi se još kolebamo izmedju srca i razuma, pa u toj neizvjestnosti držimo jedan drugoga izdajicom; u toj neizvjestnosti još niesmo na čistu, koji vas ide pravim, koji krivim putem. To je moje mnienje. Vi ste, prijatelju, pali upravo na razkršće tih dvaju naših patriotizama, pa za to ja ponavljam želju, da pogodite onu stazu, da izaberete onaj patriotizam, koji će našoj domovini najveću korist donieti. U to ime, Bog vas poživio!

XI.

Gospodja Kodolićeva pratila je doduše taj razgovor, nu vidjelo se, da ju osobito ne zanima. To je Vuković opazio, pa buduć da je već po svojoj naravi volio mirno razmatrati i slušati, nego prigovarati, ne hćede se upušćati sa Kodolićem u prepirku, nego ostane i povede mladu gospodju do glasovira.

— Dakle, što želite, da vam sviram? upita ju on.

Ona nije znala što da mu reče, ona je samo osjećala, da bi mu najvolila kazati: sviraj štogod hoćeš, moja duša

Digitized by Google

utapa se u svakom tvom pogledu, u svakoj tvojoj rieči.

A on uze udarati redom počam od narodnih pjesama sve do talijanskih opera. Izraz njegova lica, sjaj njegovih očiju mienjao se kod svake pjesme: kod sladke ljubavne talijanske arije treptale mu oči, a oko ustiju krao mu se jedva vidljiv posmieh, te je uz one rujne ustne, uz ono liepo lice a pri plamenu svieće bio sličan dražestnoj djevojci; a kada je zagrmio davoriju iz Gajevih vremena onda je onaj otmjeni profil poprimio energičan izraz, te on naličio mladomu Bogu rata.

Kodolić je pratio pojedine poznate mu arije živahnim kretnjama: sad tipkajuć prstima i lelijajuć glavom, sad tihano fućkajuć, dočim je mlada njegova gospodja bila sva izgubljena; ona nije znala, da li joj veća slast navire na uši ili na oči, te sjedila kao niema, bezćutna, bez misli u glavi, bez izraza na licu. Iz te omaglice istom ju prenuo Vukovićev glas, koji je zapjevao:

Težke noći, težke misli
Što mi mlado srce more;
Čini mi se, nigda ne ću
Dočekati rujne zore.

On je na tu pjesmu došao onako slučajno, kako mu se nadala prelazeći s jedne arije na drugu; a kada je došao do stihova:

Prva rana otačbina,
Što u težkoj biedi strada;
Druga rana moja ljuba,
Što je jošte toli mlada.

Hoću l' igda otačbinu
Iz te biede osłobodit,
Hoću l' ikad svoju ljubu
Žrtveniku božjem vodit?

nije mogao, a da ne upre pogled u Kodolića, kao da ga pita: što misliš braco, u koju vrst patriotizma idu ti stihovi? . . .

Digitized by Google

Bljedoliko lice mladje gospodje kao da je još bliedje postalo, kao da je omrtvilo, samo one fine nosnice i nježna grud odavale, da je još živa. Kada je Vuković prestao svirati i pjevati, te nakon čarobne glasbe nastao u prostranoj sobi gluhi muk, tada i u njenoj duši zavlada nekakovo bezvučje, nekakova hladna tišina, s koje je ona sama ostala presenećena. Njezine nježne, duboke duše dojimala se glasba silovito, porazno, odjekujuć stokratnom jekom u njenoj nutrinji. Prem je želila, da Vuković i nadalje svira i pjeva, ipak se nije usudila niti riečcom da to spomene. Ona se bojala, da bi na njena usta izmaklo ono nešto, što se zadnji desetak dana u njenom srcu potajno burka, a ona još ni sama nije znala, kakovo je to burkanje, s kojeg joj se po duši časom prelieva neizrečna slast, a časom nepojmiva bol. Ta slast i ta bol načiniše iz nje šestnaest-godišnju djevojčicu, koja prvi puta zadrhće pred zagonetkom svoga srca . . .

XII.

Noć je bila vedra, topla, kada se je Vuković gluhimi ulicami vraćao u svoj dvorac; pravilne sjene kuća prostirale se po širokoj ulici kao smedja paučina utkana u svjetlu svilu mjesečine; kao po cieloj prirodi, tako se i po njegovoj duši razlievalo mladenačko razkošje. U podpunoj samosviesti, da je liep, mlad, ljubljen, da u taj čas ničesa na svietu nije bilo, što bi si on uzalud zaželio, sve ga to napunjivalo još većim zanosom za sve što je liepo. On nije osjećao nikakove boli sa onih pjesnikovih rieči: Težke noći, težke misli, — on je samo osjećao njihovu ljepotu, njihovu melodiju. I dok je on zapahivan mirisom divne lipanjske noći, uljuljavan šaputom dviju ljubećih ga žena, ponavljao u duši one stihove svoga prijatelja pjesnika, — dotle su isti ti stihovi poput angjelaka leb-

Digitized by Google

dili nad posteljom gospodje Kodolićeve. Nu ona nije poput Vukovića osjećala samo ljepotu, nego i svu bol tih stihova; ona nije sladko spavala kao do sada, nego ciele noći bulaznila: težke noći, težke misli . . .

Kada je Vuković otišao, a ona sa mužem pošla na počinak, reče joj on, da ga opet trga reumatizam u ramenu. Ona bi do sada na te njegove rieči otišla po drožđjenku, pa mu natrla bolestnu ruku, — nu danas bile te rieči njojzi toli tudje, da ga je pogledala pitajućim pogledom, što on to misli tima riečima, tiču li se te rieči nje ili koga drugoga? I ne odgovoriv mu ništa, legla je mučeć u postelju, jedva dočekavši čas, da muž ugasi svjetlo, da u tmici uzmogne još jednom proživjeti slast netom minulih časova.

Kodolić je davno već spavao i svojim hrkanjem nemilo se zadirao o melodiju Vukoviće pjesme, koja se je neprestance ponavljala u duši njegove žene. Već od nekoliko dana obuzimaju nju čudna čuvstva, kada legne spavati; prem udana, prem u misli, da ne ima više nikakovih želja, njoj je u te časove bilo, kao da joj se ruke šire na zagrljaj, — nu za kime, koga da ogrli, to joj još nije bilo jasno: je li to bio drugi koji čovjek, je li to bio roditeljski zagrljaj, zagrljaj za djetetom, kojega nije imala, ili ju je srce vuklo nečemu neponjatnomu, nečemu, što se niti vidi, niti čuje, a ipak napunjava žensko srce, — sve to ona još nije znala. Ona je kraj tih umišljenih zagrljaja osjećala veću slast, nego li pri sbiljskom zagrljaju sa svojim mužem, koji ne pojimajuć njenih novih čuvstava leži poput mrtvog kamena ukraj nje, ni ne sluteći, da njene misli lete mimo njega, kao da ga u obće niti ne ima . . . To neopredjeljivo, polutamno čuvstvo dovelo ju na misao, da još ima neka sreća, neka slast na svietu, koja je njojzi doduše nepoznata, ali njena duša

Digitized by Google

kao da ju iz daleka sluti. Zadnjih dana, odkako je upoznala Vukovića, počela ona tamna slika, za kojom je ona ruke pružala, sve to vidljiviji oblik dobivati, dok se napokon danas posve jasno ne pretvori u Vukovićev lik, u onaj lik, koji joj pjeva: težke noći, težke misli . . . koja li razlika izmedju te mehke, ljubke prikaze i osobe njenoga muža! Suprug njezin nije nikada razumio njene tjelesne i duševne nježnosti; ništa idejalnoga, ništa pjesničkoga nije bilo u njegovoj duši; on nije razumio nevinoga treptaja njezinih očiju, blaženoga drhtanja mramornoga joj tiela; on nije imao smisla, da shvati one božanske časove, kada žena žrtvuje mužu sve, — i dušu i tielo; on nije razumio, da odkrije sve sakrivene ljepote ženskoga bića, nego je svu tu razvijajuću se milinu u jedan hip razorio surovošću mužkaračke ćudi. I tako osta dubina njene duše njemu neodkrivena, — a ona sama došla je napokon do krivoga zaključka, da je njezina tančina i nježnost nepotrebna suvišnost, neka mâna njene sobstvenosti, te je napokon i sama nastojala, da ju u razvoju njenom još zatomi i uguši, što joj u ostalom nije nikako pošlo za rukom.

Sada su se počela ona zatomljivana čuvstva iznovice buditi i to tolikom žestinom, da ona nije više osjećala snage, da ih zaustavi. To njojzi nepoznato čuvstvo bila je ljubav, koju je ona sada prviputa u svoj njenoj veličajnosti, sa svom njenom slašću i svima njenima mukama osjetila.

XIII.

Kodolić, zasitiv se slasti, koje mu je do sada bračni život pružao, zaustavio se pod zadnje vrieme na crnookoj, jedroj udovici, zagasite puti, rumenih jagodica, sraštenih obrva, uzkog čela i debele svilene kose. On je bio zastupnikom pokojnog njenog muža, prilično imućnog trgovca, te je i nadalje uredjivao njenom ostavštinom. Žena

Digitized by Google

ta, kojoj je strastvena narav izbijala iz pogleda i cielog obličja, ulila je novog života u Kodolićeve žile; ona je bila spram dražestne plave odvjetnikove gospodje, što i opojni, daleko se šireći umjetni miris, spram blagog daška proljetnih ljubica u rosno jutro. Kodolić je mislio, da njegova životna snaga već unatrag ide, nu sada je uvidio, da je to bila samo prividna beztečnost, koja se odmah probudi, čim promjenimo gostionu, u kojoj smo dulje vremena objedovali. I vatrenija narav udovičina, i prostija ćud, i oštri joj jezik, sve to godilo je njemu u taj čas mnogo više, nego li delikatna otmjenost njegove nježne žene, koja i sad nakon četiri-godišnjega braka nije izgubila one djevičanske stidljivosti, koju mu je doniela, kada je stupila pod njegov krov.

O tom Kodolićevom odnošaju sa mladom udovicom počelo se već po malo govoriti, a i supruga njegova saznala je iz bezimenih pisama za njega. Ona je ta pisma pokazala Kodoliću, nu on niti se branio, niti opravdavao pred njom, nego samo dosadnim zamahom ruke odtisnuo ta pisma od sebe. Bio je previše flegmatičan a da bi se bojao svoga grieha pred ženom; on je tvrdo držao, da on nije dužan njojzi u toj stvari račun polagati, tim većma, što se ona nije proti njemu energično digla, što je on dobro vidio iz njenih rieči, da ona i vjeruje i ne vjeruje u ona pisma. On je dobro znao, da je on za nju još uviek veći autoritet, nego li sva ostala svjetina, — pa čemu da se bez pravoga povoda pred njom pere. U ostalom, on je tražio samo ono, što mu — po njegovom mišljenju — žena njegova više pružiti ne može; pa ako je tu kakove krivnje na njemu, onda je sigurno i na njoj. Tako je on umovao i umirivao svoju savjest.

Gospodju Kodolićevu bolila su doduše ona pisma, ali još ne bolju ljubomora, nego bolju djeteta, kada ga učitelj

Digitized by Google

— koga mora slušati — kazni; ona je u cieloj toj stvar, bila toli nemoćna, toli neizkusna, da nije ni shvaćala cielu težinu muževoga grieha; kao što naivno — djetinjska vanjština, takova joj je i nutrinja bila, te ona nalazila veću slast u trpljenju tih muka, nego li u otimanju svoga prava. Ono, što je nju uz muža vezalo, bilo je više zahvalnost, nego li ljubav; a sestra zahvalnosti je milosrdje, kao što je i sestra ljubavi — zloba. Ona nije napram svome mužu osjećala one žarke ljubavi, pa za to se i nije radi njegove nevjere mogla u njoj poroditi ni ona zloba, ni ona težka bol, sa koje srce puca kao sa najvećega gubitka.

Odkako se upoznala sa Vukovićem, gospodja Kodolićeva ne samo da je omalovažavala tu muževu uvrjedu, nego joj se nekud čudnim, nevjerojatnim činilo, da ona u obće imade muža . . .

XIV.

Ona nije mislila, da je ljubav takovo okrutno čuvstvo, čuvstvo, koje je nemilosrdno tjeralo sliku muža njenog iz cieloga joj bića —: ona s njime sjedi, govori, jede, — a ipak ona njega ne vidi, ne čuje, ne razumije; on je za nju nekakav nihilum, nekakova izpraznost. Ona je zadrhtala pred tom pomišlju, pred tom strahotom, — nu u istom času, kada se je počelo gibati u njoj čuvstvo pokajanja; u tom istom času pojavila se kao mjesec iza oblaka slika Vukovićeva, razsjav svojim svjetlom svaki kutić njene duše. Je li to ljubav? pitala je samu sebe. Zar je to ono božansko pojavljenje o kojem se toliko govori, o kojem se toliko umuje, koje toliki pjesnici opievaju?

— Molim vas, što je to ljubav? upita ona drhćućim glasom, gorućim očima Vukovića, kada se je prviputa nakon one večeri s njime sastala.

Digitized by Google

On je već navikao na takova njezina pitanja; on je mislio, da to njega pita ona ista bezazlena ženica, koja mu je već toliko puta onaj toli dragi smiešak iz duše izmamila.

— Kad bi, milostiva, i odgovor bio tako lahak, kao što je pitanje, ja bih vam vjerujte mi najiskreniji odgovor dao; nu buduć da tomu nije tako, to bih vam mogao govoriti dan i noć i još nikada ne bih vašemu pitanju udovoljio. Da svako čeljade, mužko i žensko, napiše svoju povjest »prve ljubavi«, ja mislim, da ni onda još ne bi na vaše pitanje podpuno odgovoreno bilo.

— Jeste li vi opisali tu vašu povjest?

— Nisam; jer koliko po sebi sudim, prvu ljubav moguće je tek onda opisati, kada je ista davno već minula; istom onda, kada ju uzmognemo prispodobiti sa drugom i trećom našom ljubavlju; upravo tako, kao što pokojnog muža ili ženu istom onda valjano ocieniti možemo, kada se po drugi puta oženimo. Sve one ostale ljubavi, nakon prve, niesu više prava ljubav, — one su vino, u koje se nadolieva vode, boje, sladora, — onoga prvotnoga, nepokvarenoga vinskoga soka ne ima više.

— A vi ste ljubili tako . . . ? Pitala ga ona glasom i čuvstvom osudjenice.

— Da, ja sam ljubio tako u mojoj sedamnaestoj godini! Sav moj život, sve moje biće bilo je pretočeno u mojima očima, a te oči niesu se mogle maknuti s njenoga lica; ja sam osvjedočen, da bih ja mogao tada neprestano bez jela i pića nju gledati, dok ne bih pred njom izdahnuo; tolika slast, jača nego glad, sladja nego život strujila je izmedju mojega i njenoga bića . . . To je bila ljubav! Ono što poslije toga dolazi, može biti sladje, može biti vatrenije i vjernije, ali onoga božanstva u sebi više ne ima.

To su bile njegove rieči, a ona je iz tih rieči jasno razabirala, da nju sada opaja prva ljubav, da ona dosle

Digitized by Google

još ljubila nije; ona je podpuno pojmila ono čuvstvo, što je jače od glada, sladje od života.

— Što mislite, je li istina, da se može i poginuti od ljubavi? upita ga ona.

On se je i sada hćeo nasmiešiti, nu ona je gledala u njega toli iskreno i osbiljno, da je on morao uviditi, da ta njezina pitanja niesu niti objest, niti naivnost, nego čuvstvo iz najdublje dubine duše.

— Dogadja se doduše još uviek, — ali današnji viek pribavio je čovječanstvu mnogo težih uzroka s kojih pogiba, nego li je ljubav. Pleme Asra čini se, da je davno izumrlo.

— A bi li vi mogli od ljubavi poginuti? nastavi ona pitati jedva razumievajući njegove rieči.

— Ja ću vam istinu reći, da ne bih; ja sam previše zavirio u realizam svega, što se oko nas sbiva, a da bih mogao samo časak dozvoliti, da me truje takova romantična misao. Ovaj sviet je divan, a mi moramo razumjeti i njega i sebe, i to dvoje u sklad svesti. Poslije tih njegovih rieči ona ušuti i zamisli se; ili nije imala snage, da ga i dalje izpituje, ili joj se njegov odgovor nije svidjao, ili ga nije razumjela.

— Bi li vam štogod zasvirao? prekinu on šutnju, koja je već i njega počela sapinjati.

— Da, ali nešto tužnoga, jako tužnoga; odvrati ona.

On stade na to izvadjati čarobne glasove Flotow-ljeve »Marte« i sam se zaneo, da je čisto zaboravio na mladu gospodju, što se je naslonila na nizki fotelj i motrila liepo njegovo lice sa kojega se odbijao smisao rieči i glasbe kao jeka s visokih planina.

A kada je on dovršio:

O daj vrati, što si našo,
Ili dieli sa mnom sve!

Digitized by Google

i pogledao k njojzi, vidje, da je ona pokrila lice rukama i da plače. On osta na taj pogled snebiven; nu u isti čas diže se ona, pristupi k njemu, pruži mu malu goruću ručicu, te sva zaplakana sune u drugu sobu . . . .

On počeka koji časak, nu kada vidje, da se ona ne vraća, uze šešir, pokuca na njena vrata, a kada ne dobi odgovora, ostavi sa tjeskobnim, mal'ne neugodnim čuvstvom njezin dom . . . .

XV.

Vuković, onaj sviestni mirni duh, koji je znao i najtanje uzroke svakomu svomu djelu, bio je u taj čas smućen, ne mogav u pravi sklad svesti ono, što se je netom dogodilo. On si nije tajao, da mu je gospodja Kodolićeva simpatična, ali je i to istina, da je on ne ljubi. Ljubi li ona njega? Njemu se čini, da ga ljubi. Je li on kriv toj njezinoj ljubavi? Nije li on u tom pogledu nešto više sebi u prilog činio, nego što bi kao zaručnik napram tudjoj ženi činiti smio? Na to pitanje nije si mogao posve jasna odgovora dati, nu nije niti ikakova grieha u svom djelovanju zamjetiti mogao. Nu one od suza orošene treptavice, ono mramorno lice zarumenjeno od plača, ona drhćuća ustnica, sve ga se to tako dojmilo, da je svaljivao na se veću krivnju, nego li je u istinu sakrivio . . .

Kada je opet došao k sebi, odluči, da će najbolje biti, ako prikrati svoj boravak na ladanju. Čemu i nadalje buniti mir one nevine žene, koja se — ako i ne Bog zna kako sretna — ipak stisnula u svoj brak, kao ptica u krletci, zaboravljajuć sve po malo, da je sviet širi od onoga tiesnoga prostora.

Čemu igrati ulogu nekakvoga preporoditelja ili oslobiditelja, čemu otvarati vrata krletci, kad ptica, izletiv iz zatvora, ne će nikud dalje, već sjeda na tvoj prst, na

Digitized by Google

tvoje rame i nikuda dalje od tebe! Zar to ne će biti grieh, pokazati ptici svu čarobnost svieta, pa ju onda opet turiti u njen zatvor, jer ti ne imaš nikakova prava na nju, jer ona nije tvoja. Je li to sbilja bio grieh s njegove strane? Bio ili ne bio, — nu čemu krasti Bogu dane, i obmanjivati nedužno biće, a ovamo te čeka stotinu osbiljnijih posala. Da, treba skoro odići odavle, što prvo odići! govorio on sam sebi, uplašiv se nekud sam svojih rieči.

XVI.

Sutradan nije Vukoviću odnošaj njegov napram gdji. Kodolićevoj tako crn bio, kao što mu se jučer, najviše poradi onih njezinih suza, pričinio. U obće cio njegov značaj nije bio prema tomu, da gledje u sviet mrkim pogledom; u njegovoj duši sjala je uzamance najljubkija vedrina. Nenadane suze gospodje Kodolićeve, niesu mogle uništit onoga milinja, koje se uvriežilo u njemu, odkako je počeo s njome obćiti. To milinje, koje je iz nje strujalo k njemu, a vraćalo se iz njega sad u obliku samilosti, sad u obliku nevinog čavrljanja k njojzi natrag, to milinje bilo je njegovoj duši u taj čas toli nuždno, da nije mogao odoljeti, a da bar na časak ne vidi one zaplakane plave oči, onu gustu težku kosu, viseću u dva prama mal ne do zemlje. . . . . .

Našao ju je u vrtu, u prostranoj sjenici nagnutu nad velikima ilustriranima njemačkima novinama. Bila je u dugačkoj jutarnjoj plavoj opravi, obšivenoj bielimi čipkami, golog vrata, sa dražestnom kapicom — poput razkriljenog leptira na cvietu.

Pogledala ga onim sretnim, zabrinutim izrazom u očima, za koga ne znaš, da li ga je rodila radost ili tuga; a po obrazu prolila joj se rumen, ona lahka, jedva vidljiva rumen, što no je osebična tek licu mramorne bljedoće.

Digitized by Google

— Oprostite! podje mu ona u susred i pruži mu obadvije, kao led hladne, mal'ne do lakata gole ruke. Što ja to juče počinih?

— Ništa! uze ju on sokoliti. Zar je proplakati sramota? Ja više držim do suza, nego do najljepših rieči, što ih žena smisliti može. Ako je žena, kada pjeva — liepa, onda je, kada plače — divna.

Kada bi ona samo mogla prodrieti u smisao njegovih rieči; ali tko bi znao, da li to njoj govori hladni filozof, ili to govori srce slično njezinomu; srce, koje se boji jasnoće, te samo iz daleka natuca, što misli. A ipak je on govorio tako iskreno, da ona o toj iskrenosti nije ni časak dvojila. Da mu je smisao rieči tamniji, dvojbeniji, možda bi ga ona prvo shvatila i razumjela, — da on nju ne ljubi kao ona njega, da ga samo žarka simpatija nadahnjuje napram njoj, da ga dražka ona njezina tako dugo sačuvana duševna nevinost.

— Je li vaša zaručnica liepa? zapita ga ona iznenada onom istom prostodušnošću, kao kada ga je onomad zapitala, nije li već prestara?

— Moja zaručnica . . ? Liepa kao dragi kamen.

Njene oči zatreptaše, lice se samo za čas promieni, za čas samo spusti ona glavu dole i odmah na to pogleda u njega pogledom, kao da ga pita: zar sbilja tako liepa? U tom pogledu zrcalio se onaj laki ljubomor, ona sitna nenavist, koja svaku ženu uzbuni, kada sluša o ljepoti druge žene.

Na to odadere sa novina okrajak papira, napisa naglim potezom nekoliko rieči, i ustavši reče Vukoviću:

— Napišite ovdje dole odgovor, ja idem u vrt, a vi dodjite zamnom, pa ćemo se skupa prošetati.

I pogledav ga očima iskrenim, molećim, udalji se iz sjenice onim sitnim, elegantnim korakom, koji ju je odavao, da nije šestnaest-godišnje djevojče, nego razvijena žena.

Digitized by Google

Na onome papiriću bilo napisano dugačkim raztegnutim slovima, (koja nikako niesu pristajala njenoj vanjskoj pojavi): »jesam li ja liepa?«

Vukovića brecnuše te rieči; on je i bez tog pitanja sve to jasnije razabirao, kako se ona promiena u njoj, koju je on prouzročio, sve to silnije razvija, sve to jasnije oblike dobiva, — a on od juče kao da sam sa sobom nije na čistu, da li mu ta njezina promiena, ono prianjanje njezinoga bića k njegovomu, godi ili ne. Nu ono razkošje, koje svaki mužkarac osjeća napram ženi, koju je osvojio, i koje je razkošje on doduše pred samim sobom zatomljivao, to razkošje diktiralo mu je, da napiše za odgovor na njeno pitanje: »liepa kao biser«.

Kada ju je na to našao u vrtu, ona je već iz njegovog pogleda znala, kako je on odgovorio, te objesiv mu se o ruku, podje s njime onom podatljivošću, onom zahvalnošću, kojom svu svoju sreću u tudje ruke polažemo.

Kada se je u taj čas na glavnoj stazi ukazala stara učiteljica glasovira, doviknu joj gospodja Kodolićeva još iz daleka:

— I danas su ferije, draga gospodjice Charloto, velike ferije; veselite se, ne će biti škole! . .

Staroj gospodjici namrežka se lice naborima, znak da se je nasmiešila; male žutkaste očice zablistaše, on se nakloni, što je mogla galantnije, mahnu rukom na pozdrav »auf Wiedersehen«, i odcupka opet natrag, nastojeć, kako bi svojim spravnim stasom i sitnim korakom prikrila teret šestdesetgodišnje starosti. . .

XVII.

Vani je žeglo srpanjsko sunce, a kroz poluzatvorene kapke dopiralo u Kodolićeve sobe jedva toliko svjetla, da

Digitized by Google

se je mogao predmet od predmeta razabrati. U lahkoj polusvilenoj opravici, u širokom fotelju napram velikom zrcalu, sjedila je gospodja Mira i podala se posvema svojoj sladkoj uzrujanosti. I vanjska žega, izmješana sa mirisnom hladovinom prostranih soba, i nutarnja njena osjećanja sve je to doprinielo, te su joj i misli i tielo treperile kao jasikovo lišće i za najveće tišine; nju je napunjala ona uzrujanost, kada srce i duša ne znaju niti što bi, niti što ne bi, nego svaka žilica našega lica ozvanja onima stihovima:

Niti spavam, niti bdijem,
Već onako čudno j' meni —
Živim samo u spomeni....

Od jučeranjega dana ona je plivala u razkošju, ona je sama sebe zvala »biserom«; na muža koji je već tri dana bio odsutan, nije ni mislila, on joj dapače nije ni bio onako tudj kao pred nekoliko dana, kada je spoznala u sebi, da ga ne ljubi. Ona je osjećala, da je sreća u njoj i ništa si više preko te sreće želila nije; ona je osjetila prvi njen čar, pa sva opojena, nije mogla usredotočiti svoje misli na nijedan predmet, već kao iskre na viguju mješala se njena čustva: tek da se jedno porodilo, odmah je i izčezlo, a mjesto njega doletilo drugo — gubeć se i radjajuć se u istom času... Sada je čula lavež susjednog psa, a njoj se činilo, da je stupila u dvorac Vukovićev, i svi doživljaji onoga posjeta preletiše joj munjimice glavom; sad se slučajno zagleda u zrcalo, a ustnice joj nehotice zadrhću i prošapću rieč »biser«; i kao diete razdragana sa te rieči svrne naglo pogled sa zrcala i zaustavi ga na krasnoj narukvici u slici zmije, dar njenog muža, što joj ga je nedavno doneo iz Trsta. I skoro da se nije brecnula, kako ta, oko njene ruke savijena, zmija sa zlobnima očima

Digitized by Google

od rubina nju promatra kao da će sad nà u lice joj sunuti i otrov na nju izrigati. . . .

. . . . . .

U taj čas otvoriše se vrata, a unutra stupi udovica, milostnica njenoga muža. Do sada ona još nije bila u Kodolićevoj kući. Mlada gospodja jedva se snašla, kada je vidjela bujnu ženu, razkošno obučenu, svu zapahnutu omamnim mirisom. Istom gromorni razgovor, jasni smieh i slobodno gibanje udovičino osviestiše iznenadjenu ženu Kodolićevu.

Udovica došla se priupitati, da li se je Kodolić već vratio s puta, jer da ga nuždno treba u nekom poslu.

— Znate, kako je siroti udovici, kada ne ima nikoga svoga; gospodin Kodolić je meni i otac i mati.

Tako je ona govorila; nu ono što je izbijalo iz njenih očiju, iz njenog lica, iz cielog njenog tiela, koje je poput nategnute žice brujalo svima strastima ovoga svieta, bilo je posve nešto drugoga —: taj govor nije bio nipošto u skladu sa onima poniznima riečima.

Kada se je sunce promolilo iza visoke susjedne lipe, te prošikalo kroz poluotvorene kapke, a izprekidane trake pale po udovici, opazi gospodja Kodolićeva na goloj debeloj ruci udovičinoj, posutoj sitnimi crnimi madeži, istu onakovu narukvicu, kakovu je i sama nosila.

Udovica je u isti čas razabrala, što se sbiva u gospodji Kodolićevoj, kada je razpoznala sličnost obiju nakita, — i ona se uze još objestnije smijati, njene oči uzeše još pakostnije sjevati, pa uvidiv napokon, da je gospodja Kodolićeva gotovo klonula pred strahotom čuvstava, koja tako nenadano na nju nahrupiše, pruži joj na polazku ruku, a one dvije zmije sa očima od rubina, kao da se jače smotaše, kao da zasiktaše jedna na drugu tražeć svaka za sebe prvenstvo . . .

Digitized by Google

XVIII.

Još dok je udovica kod nje bila, pitala se gospodja Kodolićeva, što znači onaj objestni, neobični zvučeći smieh? Nu sada, kada je odišla, shvatila je svu pakost te žene, koja je došla, da joj sred jasnoga smieha, bez rieči dokaže, da je milostnica njenoga muža, da ima na njega isto, možda i veće pravo, nego li ona.

Mira Kodolićeva mislila je, da ne ljubi svoga muža, nu odkle sada ona bol, što ju u taj čas nenadano poput grča stegnu? Ona je mislila, odkako ljubi Vukovića, da za nju ne ima drugoga čuvstva na svietu, pa ipak nije sladost one ljubavi mogla posvema uništiti netom okušanu gorčinu. Ta se gorčina razlila po njoj kao voda po gladkoj mramornoj ploči, — što ju većma brišeš, to se ona sve na šire razlieva . . . Ta dva, skroz protivna čuvstva, trzala se kao dvije divlje zvieri u njoj; krv, kao razžarene iglice, šikala joj po žilama, palila ju po svem tielu.

To je bila ona duševna muka, kojoj nije moguće naći ni početka ni svršetka, nego se poput bacanoga klupka, sama od sebe zamata i odmata. . .

Da je bar plakati mogla; ali u nje nije bilo više suza već koliko se oči orositi mogle. . .

Ona u toj muci nije ni čula, kada je Vuković ušao k njojzi, te je kroz suze jedva mogla povjerovati očima, da to on pred njom stoji. To je sada po drugi puta, što on njene suze vidi, one suze, koje ga se toliko dojmiše. Od onoga časa, odkako ju je zaplakanu vidio, nije ona njemu više kao svaka druga žena; one suze rekle su njemu ono nešto, što se tako težko riečima izreći može, ali što je u svojoj niemosti i dublje i teže od ikoje rieči.

Ona niti je znala, niti je mogla riečce prozboriti nego mu se bezsvjestno baci oko vrata, gušeći svoju muku na njegovim prsima. On je jedva pojmio, što to s njime

Digitized by Google

biva; on je jedino to razabirao, da ona pati, da plače na njegovim grudima, — a ono svemirsko milosrdje, ona svemirska ljubav obuzela ga u taj čas svega, te ju on uzeo pobožno, skrušeno cjelivati, kao mati svoje netom izdahnulo čedo .... A lice njegovo smrčilo se njenom gorućom suzom, i on osjetio onaj plameniti njezin dah, onaj mliečni miris iz njezinih usta; on je ćutio, kako struja njezinoga bića prelazi u njegov život, kako se utapaju sve više i više.....

. . . . . .

Nakon nekoliko časaka sjedili su niemi jedno pred drugim, ne ufajući se pogledati si u oči. Stid, neizmjeran stid zavezao im jezik, neponjatna nemoć slegla im se na dušu; one nevidljive, čarobne koprene, koja ih je do sada napunjala tolikom dražesti, nastalo izmedju njih, a mjesto te koprene bibala se poput težke magle čudna neka ogavnost medju njima. I u njezinoj, i u njegovoj duši ozvanjala samo jedna jedita rieč: »Oprosti — oprosti«.

I ne mogav trpiti ni ona njegove, ni on njezine prisutnosti, pobjegoše u isti čas jedno pred drugim...

XIX.

Kada se je Kodolić iste večeri povratio s puta, kada je ušao u prvu dvoranu, te zapitao služavku za svoju ženu (koja ga nije kao obično već u hodniku dočekala), izadje Mira naglo iz spavaće sobe, te mu baci pred noge onu narukvicu u slici zmije sa očima od rubina.

— Evo ti tvojih darova! Donašaj ih, komugod hoćeš, meni ih više ne treba. Nisam mislila, da si toliki prostak; ja toga sigurno od tebe zaslužila niesam.

To mu je ona rekla; i ono što je govorila, i ono kako je govorila, sjeklo je poput noža. On je ostao ustubočen, on nije vjerovao, da to pred njim stoji njegova

Digitized by Google

krotka žena, koja do njegove volje nije druge poznavala.

Odkle to, što je to? On nije znao, da je žena njegova danas prošla kroz Scilu i Karibdu ženskih čuvstava: ona je danas najprije doživjela sve poniženje, svu sramotu, koju žena od svoga muža dočekati može, i odmah na to doživjela svoj vlastiti pad. Tim padom preobrazilo se iz temelja njezino duševno razpoloženje; neka dosle nepoznata srčanost, neka spoznaja, da ona niti u duševnom, niti u fizičnom pogledu ne zauzimlje tek podredjeno kakovo mjesto, kao što je do sada mislila, nego da po svemu onomu, što joj je narav dala, može letiti u prvim redovima. A da ona nije već do sada letila, kriv je on, njezin suprug; jedino po njegovom griehu narasla su njojzi sada ta krila, s kojima se ona podigla u vis, i ste visine razabrala svu svoju vriednost. Ono tobožnje njegovo preimućtvo nad njom, što ju je sirotu uzeo, — a ona mu za to zahvalna bila, pokazalo joj se sada tako jadno, tako kukavno, da nije mogla pojmiti, kako je ona u to preimućtvo samo jedan časak povjerovati mogla.

Ta njezina energična pojava dojmila se Kodolića izvanredno; on je stajao pred svojom ženom kao razbijena misirača; nekolike njegove odvjetničke hitrine nestalo, nenadana spoznaja vlastite krivnje stigla ga toli strašnim udarcem, da je izgubio sviest.

Žena njegova ukazala mu se toli uzvišena, a on toli ništetan, da se je zastidio samoga sebe. Njemu je to čuvstvo poniženja bilo još nepoznato, al zato tim teže i tim strašnije. I on je spadao medju one, koji svoju snagu jedino na tudjoj slabosti održati znaju.

XX.

Vuković je bio sav satrven; on nije mislio, da tolika potištenost čovjeka pritisnuti može. Sva njegova otmjenost,

Digitized by Google

sva njegova kultura razplinula se kao dim pred vihrom, pred onim nasiljem neumoljive prirode, koja suverenim priezirom prelazi preko svih umjetnih ograda, koje joj čovječanstvo od pamtivieka nameće. Njemu je bilo, da kao diete plače nad svom onom poezijom, što se je za ovo mjesec dana splela oko njega i gospodje Kodolićeve, i koju tako nemilice uništi priroda, kojoj ništa nije 'sveto do vrhovnog svog zakona. Da taj njezin vrhovni zakon svuda i svagdje pobjedi, upotrebljava ona sva moguća sredstva; sredstva sad silovita, sad prevejana, sad nedužna, — i svaki puta sa podpunim uspjehom, tolika je u nje tančina u izboru. Što nju brige za poniženje, za pečali, za grižnju savjesti! . . . Ona je morala pogrieška, koju je počinila sa bezplodnim Kodolićevim brakom izpraviti, nepitajući, je li to pravedno, da li to odgovara duhu zakona, koga je kultura čovječanstvu nametnula. Nju nije briga, da li je sjeme ljiljanova cvieta palo i izniklo pod vlastitim busenom ili ga je vjetar odneo u tudji vrt i tamo se razcvalo; ona se samo za to brine, da ljiljanovo sjeme ne propane . . .

I još kojekakove misli vrvile Vukovićevom glavom, ali nijedna ga nije mogla posve umiriti; kraj sve gvozdene logike prirodne, ipak još nešto ima u čovjeku, što se toj logici izmiče kao živa prstima, — a to nešto zapoviedalo je Vukoviću: Svršeno je, dotle i nikud dalje!

Spremiv nešto najnuždnijih stvari, ne oprostiv se lično ni sa Kodolićem, ni sa njegovom gospodjom, ode Vuković sutradan ravno u Baden kraj Beča. U Zagreb nije se ni svratio, jer nije imao snage, da svojoj zaručnici u oči pogleda, da ju poljubi u ruku, koju je toliko puta poljubio...

— — — — — — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

XXI.

Tri dana već vas ne vidim, a ja dulje uzdržati ne mogu. Vi ste odišli, a ja znadem i zašto ste odišli, — i budite uvjereni, da to nieste učinili Vi, učinila bih ja. Pa premda ja sve to znam, ipak Vam eto pisati moram. Što se je razvijati počelo, mora da i dovrši svoj razvoj, bile prilike tomu razvoju povoljna i nepovoljne; tako je i sa našima čuvstvima. Tko bi prije mjesec dana samo pomislio, da će se naše poznanstvo tako dovršiti! Ja ne znam, bi li sa toga konca plakala ili se veselila. U ovaj čas moja je najveća želja, da mogu s Vama samo još jednu rieč progovoriti, ili makar samo u oči Vam pogledati. Ja bih iz tog jednog pogleda sve znala, sve . . . Ne pitate me, što bih znala? Znala bih, jesam li ja Vama još ona ista, koja sam bila prvo onoga časa . . . Jesam li ja u Vašima očima okaljana ili čista? Vama je to pitanje možda neznatno, a meni je to pitanje sve; na tom pitanju visi sav moj život od onoga časa, odkako se upoznadosmo. Za onaj život prije toga poznanstva, ja ni ne pitam, a onaj kojemu idem u susret, — taj mi je još tajna, i hvala Bogu, dok je još tajna, — jer o čem niesmo posve sigurni, bolje je ne znati, nego znati. . .

Ja si onoga bezsvjestnoga časa još protumačiti ne mogu; meni je kadgod se ga sjetim, toli težko na duši, da bih bježala pred samom sobom; ja od srama mećem ruke na oči, kadgod pomislim na Vas. Je li i Vama tako? Ja imadem muža, a Vi zaručnicu; nu Vama je sigurno lakše, jer ste Vi daleko od nje. A ja? . . Eto, što li ja Vama svašta ne pišem, a ni ne znam, imam li ja prava Vama u obće pisati. Hoćete li me izsmiehivati? Molim Vas nekate, ta ja sam Vaše djelo. Hoćete li pročitati ta moja pisma? Pročitajte ih, molim Vas, meni će lakše biti, kada budete i Vi znali, što se u mojoj duši giba.

Digitized by Google

P. S. Juče sam pročitala »junaka našega doba«; onaj nesretni Pečorin otrovao mi svu dušu; zar u istinu ima i takovih ljudskih stvorova? . . .

XXII.

Kada sam dovršila zadnje pismo, bilo mi je lakše; nu to nije potrajalo dugo, jer koliko ja i nastojim, da zaboravim na ono, što se je dogodilo, to ipak kao da sva moja okolica samo za tim ide, da me sjeća na onaj bezsvjestni čin. Najteže mi je, kada pomislim na svoga muža: ja još niesam na čistu, jesam li ja napram njemu kriva ili ne. Vi ste meni kazivali, da na svietu ne ima partenogeneze (mislim, da se ta rieč tako zove) pa sam ja eto, razmišljajući o onome »griehu«, došla do toga: ako ne ima partenogeneze u materijalnom, onda je ne može ni u duševnom, čuvstvenom svietu biti. Ja mislim, da nije jedina jesen kriva, što je voćka pala dole, nego su na tom padu krivi i proljeće i ljeto —: proljeto je voćku zametnulo, ljeto ju je sazorilo, a jeseni je odpala. Ako sam ja onim činom počinila grieh, to niesam jedina ja tomu kriva, nego je zametu toga grieha — ako se to griehom zvati može — ponajprije kriv moj muž; polovica toga grieha ima svoj korjen u njegovom ponašanju napram meni, a polovica u mojem srcu. Je li to grieh što sam ja trebala ljubavi, a kod njega je niesam našla? Moja duša čezla je za ljubavlju, a ne za ljubavnikom. Ja sam istom sada uvidila, da ja moga muža niesam nikada ljubila; jest ja sam ga ljubila počitanjem, zahvalnošću, dušom, — ali srcem niesam ga ljubila nikada; moje srce bilo je još djevičansko, kada sam Vas prviputa ugledala. Ja ćutim, da je ono i sada djevičansko, jer onaj grieh nije mogao mene okaljati, jer me je zatekao u bezsvjestici: i bez moje volje i bez moga znanja; a tko nije čvrstom voljom

Digitized by Google

jšao za tim, da počine grieh, taj nije niti sgriešio. Nu prem je tomu tako, ipak sve oko mene nastoji, da me sjeća, da mi spočitava taj grieh. Tako se i juče dogodilo. Gospodin N. prodao je svoje imanje vlastelinu M. i to posredovanjem mojega supruga; sinoć su svi bili kod nas na večeri i medju ostalim nazdravljali i meni i mojemu suprugu, čestitajući mu, da je ne samo u svojoj praksi sretan, nego još sretniji sa svojom ženom, koja mu je, kao riedko koja žena svomu mužu, vjerna i odana . . . Ja sam već četiri godine vjenčana, nu još nitko nije mojemu mužu tako nazdravio, — a sada, već nakon osam dana

Je li to puki slučaj, je li to nekakova viša kazna, što li? Što bilo, da bilo — samo ja patim, a ne znam, da sam kriva.

XXIII.

Eto već i treće nedjelje . . . A moja svakidanja molitva još uviek glasi:

Ah stisni se u svom kutu,
I pregori želju ljutu . . .

Da, ja bih ju i pregorjela tu ranu ljutu, jer meni nije težko trpiti, jer ja sam tomu navikla; za mene skoro ni ne ima sladjeg čuvstva od skrušenosti . . . Ja sam se do sada uviek smatrala preveć sretnom, i uviek sam se bojala, da će kad bilo na mene nesreća nahrupiti. Je li to sada ta nesreća pred kojom sam uviek drhtala? Ja ne znam, samo to osjećam, da mi vjera — dosadanja zadnja moja nada — nije olakotila težke ove grižnje. Ja sam se juče, u nedjelju, izpovjedila, i što mi se još nigda nije dogodilo, to sam sada doživjela, — izpovjednik me pitao: jesam li poželila tudjega druga? Ja sam na to pitanje poput šaša zadrhtala, nu odgovorih mu živu istinu, da niesam . . . Zar sam ja sbilja toliko sgriešila, da me i

Digitized by Google

crkva na to sjeća? Ja sam poslje izpoviedi klonula od slabosti, i dok je gore na koru grmila ona divna pjesma: Kirie eleison — Kriste eleison, dotle je i moja duša drhćuć šaptala: Gospodine pomiluj, Isukrste pomiluj!.. Ali jao! smilovao nije mi se nitko, te meni, kada sam polazila iz crkve padoše na um Vaše rieči:

A bozi, gdje su bozi? Za nevolju ih samo ljudski stvori um! I meni nehotice došlo pitanje: nije li sav taj naš život samo za nevolju?! Meni se sve čini, da smo mi ljudi sviet u svietu: ako smo veseli, da smo samo po sebi veseli, ako patimo sami smo si tu muku zadali. A ja sam do sada mislila: ako je ostalomu svietu liepo, i meni je liepo; nu sada vidim, da je to obratno... Iz mog žara ti si svjetlo božje!..

I tako je eto po Vama postadoh i pjesnik i filozof i — gotov bezbožnik. Tko bi to o meni rekao prvo mjesec dana!...

XXIV.

Dragi Eugene!

Juče je bio Ljubomir kod nas, pa nam reče, da si Ti u Badenu, dočim smo mi mislili, da si Ti još u Slavoniji. To nije liepo od Tebe, da se niesi k nama navratio; mami je to dapače malo čudno, te Ti spočitavam, da si uz svoje studije posve zaboravio na takt, koji svakom plemiću mora biti nada sve. Ja sam Te doduše branila, nu ne znam, jesam li imala pravo, što sam to činila.??? Tata se nada, da će napokon dobiti toli željno očekivani orden; onaj nadgrobni govor, što ga je držao pokojnomu grofu, puno je doprineo, da će se ta njegova želja ipak ostvariti. Svi su Latkovići bili odlikovani, pa bi tata jedva preżalio, da on bude iznimka kraj tolikih svojih zasluga. Što je sa Tvojim doktoratom? Tata Ti još uviek savjetuje,

Digitized by Google

da se dadeš na juridičku znanost, jer jedino po njoj da bi mogao postići višu čast i dostojanstvo. Što ćeš početi s tom Tvojom filozofijom i umjetnošću? Ja Ti istinu velim, da niesam baš oduševljena sa praznim naslovom doktorice. Naslov kraljevskog savjetnika ili velikog župana svakako bi Tebi bolje pristojao i po rodu i po Tvom imetku. Moraš i to znati, tko posjeduje pol milijuna kao Ti, tomu ne bi bilo težko postići barunat, nu ovako po doktorata filozofije težko da ćeš do toga doći. Jam sam Tvoja zaručnica, pa Ti je sada dužnost, da i na moje želje obazreš; a to Ti i hoćeš, je li? Ta ja znam, da Ti ništa ne možeš odbiti, što od Tebe traži Tvoja

Emilija pl. od Sokolca i Gerovca.

XXV.

Ja sam mislila, da Vam više ne ću pisati, — ne zato, što bi spomen na Vas pobliedio u mojoj duši, nego ja sam mislila, da je moje pisanje bez svake daljnje svrhe, nakon onoga što sam držala, da Vam razjasniti moram. Jesam li ja moju svrhu polučila, to ne znam, nu mislim, da ste Vi bar uvidjeti mogli, da ja osim te svrhe, ništa drugoga na umu imela niesam. Ja Vam evo i opet pišem, nu ja još ne znam, hoću li biti jaka, da Vam to pismo sbilja i pošaljem. Ja Vam nešta moram reći, nu još niesam na čistu, kako bih Vam to rekla, a ne znam ni to, imam li ja prava u obće to Vama kazati. Pogadjate li, što mislim? Molim Vas, domislite se sami, jer ja toga neznam ni pismeno ni ustmeno izraziti, a da se sva krv u meni ne promieša. Moj muž malo da nije poludio od veselja, kada je saznao za to od liečnika . . . On u malo da nije poludio, — a ja? Što ću ja da počmem gledajući i slušajući njegovu radost! Ja Vam niesam ni spomenula, da se je moj muž sav preobrazio, od kako ste Vi odišli;

Digitized by Google

nu ja sam bila preveć zabavljena sama sobom, a da sam mogla razmatrati taj njegov preokret. Meni se čini, da b mi lakše bilo, da se on nije promienio napram meni, već da je stao, koji je bio; a ovako, ja sad moram trpiti njegovu ljubav. Tko bi i pomislio, da je tudju ljubav teže trpiti, nego prezir i uvriedu: pred ovom dižeš glavu, pred onom moraš poniknuti i zatvoriti oči. Taj njegov preokret, to njegovo ponašanje skoro mi se nevjerojatnim čini —: on je svu nagradu, koju je dobio kod prodaje onoga vlastelinstva, ravno 10.000 for., meni darovao; toga on do sada nije nikada činio. Kaje li se on, ili je opazio, kako moja odanost napram njemu danomice sve to hladnijom biva, pa se pobojao za mene? On mi laska kao malom djetetu, smišljajuć sve moguće načine, da mi ugodi I to baš sada! Bi li mu rekla sve, sve? Ja još ne znam, što će biti teže: ili mu sve kazati, pa jednim mahom presjeći te muhe, ili tajiti, pa živjeti u vječnoj laži s njime? On se raduje nečemu, što nije njegovo! Sada ja tek uvidjam svu strahotu one zablude čuvstava. Koga je onaj bezsvjestni čas nemilije udario: mene ili njega?.. A on još ni ne sluti ništa, on je sretan; imam li ja prava razoriti tu sreću, taj njegov mir? Što će biti veći grieh: tajati ili reći istinu?

XXVI.

Ja sam na sve bila više pripravna, samo ne na ljubav mojega muža. S jedne strane njegova nježnost napram meni, a s druge strane ona tajna, koja me izgriza. Ima li u obće veće prevare, većega grieha na svietu, nego li je ovaj, u kojem ja sada živim? On već kupuje zibku i igračke, on po ciele ure sjedi samnom sa tri koledara u rukama, birajući imena djetetu, koje nije njegovo. Mene višeputa spopane takova duševna muka, te mi na jeziku

Digitized by Google

Univerzitetska Biblioteka

visi rieč: Oh! jadniče, zar ne možeš iz mojih očiju, iz mog cielog bića pročitati, da je sva tvoja radost tašta, lažna! . . I ta njegova ljubav navela me i nehotice na misao, koja li lahkoća ženi muža svoga prevariti! Što je nevjera muževa, napram ovoj prevari, kojom žena za cio život muža zasliepiti može! Čovjek mora zadrhtati pred samom tom pomišlju, a što istom ja, koja sam to u istinu učinila! Ta tajna gori u meni, obružuje moju dušu kao nenadana brazgotina negda čisto, divno lice.

Kažu, da se i na brazgotinu, ma kako ružna bila, čovjek sve po malo navikava, dapače, da se onaj, koji ju na svom licu nosi, tako na nju navikne, da mu se više ni ne čini ružnom, nego čak liepom. Je li tako i sa duševnom brazgotinom? Samo ja ne znam, što je onda gorije, — jer ma kako brazgotina zacielila, znamen rane ipak ostaje, ne dajuć se ničim izbrisati. A kažu, da ima i takovih rana, koje zacieljene i zaboravljene, u stanovito vrieme opet se pojave.

To je ono, pred čime ja sada strepim; tobože, sve je prošlo, a na jedanput evo ti one rugobe nenadano opet na vidik! . .

XXVII.

Što mislite, imadem li ja pravo i nadalje ostati pod krovom moga muža, i nadalje zvati se njegovom ženom? Meni dolaze časovi, da odidjem od njega, da mu ne spomenem ni riečce, već samo da odem — gola i bosa, jer da ja sve te njegove ljubavi zaslužila niesam. Što bi Vi rekli, da me takovu nadjete na ulici? . . Oprostite, ja i opet pišem, kao da Vi imadete nekakovu dužnost brinuti se za mene . . . To valjda dolazi sa mojim sadanjim stanjem koje od svakoga traži neku samilost . .

. . . . . .

Onaj Pečorin ne ide mi još nikako iz glave . . .

Digitized by Google

XXVIII.

Što je to s Tobom Eugene? Zadnja tri mjeseca dobila sam od Tebe jedno jedino pismo, a i to mi je posve nerazumljivo. Pišeš o nekakvih dužnostih, koje čovjeka nenadano ugrabe, kao ogavna bolest, te kojega nikada više iz svojih pandža nepuštaju. Kako da ja to razumijem? Ja sam Tebe do sada uviek shvaćala, ako se i niesam uviek s Tobom slagala; ali zadnjega Ti pisma ne pojmim. Žalostiš me time i nanašaš mi krivicu, meni, koja pred Tobom nikad ništa skrivala niesam. Za to Ti ne ću ni ovo skriti, makar se Ti i ljutio na me, makar Ti i na žao učinila, ali inače ne mogu: danas sam dobila već drugo pismo iz Tvoga zaselka, gdje mi neimenovana osoba opisuje Tvoju ljubav sa gospodjom odvjetnika K. Ja ne znam, što je istina na tomu, a što nije, ali u meni se rodila strašna misao, da ono, što ja Tebe više ne razumijem, stoji u savezu s tim pismom i s tom ljubavlju. Neka se naći uvriedjen, nego pomisli na moje patnje. Zar sbilja svaka sreća mora biti zalivena otrovom i jedom? Taj otrov truje ne samo mene, nego cielu našu obitelj, a Tvoja je sveta dužnost, da što prvo dodješ, da nas te strahote oslobodiš.

Tvoja Emilija.

XXIX.

Vuković je osjećao, kako tlo, na kojem stoji, sve se većma pretvara u glib, a on sve dublje u nj' propada, prem je sam sebe hćeo varati, da još uviek stoji na čvrstoj površini. Pred njim su dva štapa, on se samo treba latiti ma kojeg da se, makar i okaljan, izvuče iz tog gliba, — ali on nije znao, koji štap da prihvati, nije znao, s kojim li će se dostojnije izčupati. Kolebajući se medju dviema ženama, on nije imao energije, da se odluči, na koju će stranu —: s jednom ga vezale zaruke, s dru-

Digitized by Google

gom ga vezao grieh, grieh jednog bezsvjestnog časa. On nije bio kadar da pronikne, koji je vez jači: da li onaj formalni, nevidivi, s kojim se je svezao s jednim bićem, koje si je sam odabrao, vez koji je ljudsko družtvo uzelo do znanja i time ga još većma učvrstilo; — ili je jača ona ljudskom družtvu nepoznata, ali po prirodi sankcionisana sveza, koju osim prirode same, nitko uništiti ne može... Ovamo zaručnica, koja mu nosi sve slasti svieta; onamo žena, koja ga ljubi, kao što nikoga ljubila nije, i koja sa te ljubavi sada težko strada, — ali kraj svega toga stradanja od njega ipak ništa ne traži, baš ništa.

I on je razabirao, kako sva vedrina njegove duše, sva plemenitost njegovih osjećaja klone, pada pred nekom tajinstvenom moći; a što se on većma otima toj okrutnoj sili, to ona njega sve većma steže u nevidive svoje pandže, — a kad ga jednom ispusti, on će biti ono, što i paukom izsisana muha.

XXX.

Kako to vrieme prolazi! I Božić je već tu, i baš u te dane ja sam osjetila novi život u sebi. Taj čas, taj osjećaj! Ja sam ostala kao okamenjena, ja sam pridušeno uzkliknula: ah! Ne znam, da li od radosti, straha ili začudjenja... Nu ja blagoslivljem taj strah, tu zagonetku, koja će još tri mjeseca ostati za mene nerazriešiva, stavljajuć mi svaki čas na usta ono strašno pitanje: Bit ili ne bit! Ja za to blagoslivljem taj strah, jer je pred njim umakla ona prvanja moja muka; strah za život nadjačao je onu duševnu bol, — a ja sam do sada mislila, da je duševna bol jača od tjelesne. Bilo sada ovako ili onako, ja samo vidim, da nas je priroda divno udesila. Ja više ne strepim pred mojim suprugom: meni je sada svejedno, je li on uzrokom ovoj mojoj smrtnoj pogibelji,

Digitized by Google

ili koji drugi mužkarac, ja vas sve smatram za ubojice, i od svakoga tražim smilovanja.

Čini mi se, da i moj suprug tako shvaća tu bol, pa u misli, da ju je on prouzročio, nastoji, da mi ju olakša. A ja sam mu za to sbilja zahvalna, jer što on meni čini, to samo domišljata ljubav učiniti može —: na badnjak iznenadio me time, da je onu zadnju veliku sobu pretvorio u perivoj, te se ja sada usred zime šećem po cvieću, kao ljeti po vrtu. Meni pod ovo zadnje doba dolazi svaki čas pitanje: da li ja niesam sgriešila proti njemu kada sam ga pred pol godine onako zamrzila; je li on sbilja onoliki krivac napram meni bio, ili sam si ja to samo utvarala? Kad sam ja dobila pisma o njegovoj nevjeri:, ja sam ga pozvala na račun; nu kada je on negdje prvo ista takova pisma primio, u kojima se opisuje moj odnošaj napram Vama, gdje mu se najzlobnije podrugava, da se on veseli djetetu, koje nije njegovo, — on ne hćede meni tih pisama niti pokazati, nego se zaprietio piscu tih pisama sudbenim progonom, — a taj pisac jeste poznata Vam udovica P. Mislim, da je se još sjećate. Nije li ta osoba kriva svemu, što se oko mene dogadja? Čudnovato, da je naša sudbina toli uzko skopčana sa osobama, koje su nam ili najmilije ili najmrže! Ja još nikoga niesam mrzila, kao onu ženu, i još nikoga ljubila kao .... Radi česa trpim ja sada, — radi mržnje ili radi ljubavi? Radi ljubavi trpiti, koji nesmisao! Pa ipak je tako.

XXXI.

Moj muž bio je sav izvan sebe, kada je opazio, da sam ja saznala za ona pisma udovičina. On je toliko uvjeren o mojoj čistoći, o mojoj nevinosti, te mi se čini, da ga ni ja sama o mojem griehu ne bi osvjedočiti mogla. Umjesto, da se ja pred njim pokajem, ja čitam iz njegovih očiju, kako on mene moli, da mu oprostim; moli me, da

Digitized by Google

ne sumnjam ni časka o njegovoj iznovičnoj ljubavi. Meni se je u te časove nadala stoput prilika, da mu odkrijem moj grieh, da razgalim moju dušu, i ja znam, da bi mi on oprostio; nu ja niesam više osjećala potrebe, da to učinim; meni je lakše bilo Vas zatajati, nego li njegovu makar umišljenu sreću razoriti. Bude li on i nadalje živio u toj umišljenoj sreći, tada ne ću tomu ja kriva biti, nego on sam, koji je prvi i posljednji uzrok onog bezsvjestnoga časa. I to je ona kobna, ali za me spasonosna točka, o koju ja sav moj dojdući život upirem. Druga utjeha mi jeste još i to, da od onoga časa, odkako osjetih novo biće u sebi, Vaša slika iz moje duše izčezava. Ja Vam pišem cielu istinu. Čovjek je što i svjetlo, koje istom mora prelomljeno biti, a da pokaže sve svoje boje. Jednoličnost mojega života, jednoličnost mojih čuvstava prije nego li sam Vas upoznala, jeste uzrokom, da sam ja sav sviet jednim te istim pogledom, jednim te istim čuvstvom motrila; nu odkako u meni onaj prelom nasta, meni se sve drugačije prikazuje, ja vidim, što dosad vidjela nisam, ja razabirem prije neponjatne mi pojave, razpoznajem mutne mi prije osjećaje. Nježnost mojega supruga upravo me zadivljuje, te se ja opet kao negda pitam: jesam li ja njega vriedna? Ja uvidjam, da ona navika na jedno osobu kroz toliko vrieme, nije mrtva stvar, koju možeš odtisnuti od sebe, kad hoćeš, nego da je to nešto bez česa mi obstati ne možemo kao bez kojega našega uda. Ja jasno gledam, kako se Vaša pojava, koja je moju sućnost razsjala kao svjetlo, koje je iznenada banulo kroz netom otvoreni prozor u tamnu sobu, gubi i izčezava, kao i razsvjeta one sobe, kad svjetla ne stane. Ja sam opazila, da i naše duševne oči privikavaju na polusvjetlo, kao na sunčani sjaj, — a ne bude li dugo toga sunca, da na njega posve zaboravljaju, uživljujuć se sve to većma u okolicu,

Digitized by Google

koja je oko njih. Vi me sigurno razumiete; molim Vas, razumijte me posvema, posvema.

. . . . . .

Ja osjećam Bogu hvala, da sam smirena; onaj sretni pokoj, koji je prvo osam mjeseci napunjao moje biće, opet se vraća u mene. Bura, što je preko pol godine tresla samnom, slegla se je, i za koji dan sve će to bit puka uspomena. Moju dušu ne muti ništa više, niti sreća, niti nesreća, dapače i onaj strah pred pogibelju, kojoj u susred idem, i on sve po malo popušta, — on je izčeznuo pred nježnošću mojega supruga. Meni se sada čini, da je onaj bezsvjestni čas meni moju staru sreću povratio.

XXXII.

Velecienjeni gospodine! Primio sam Vaš list i usvajam Vaše razloge, koje ste mi naveli, da opravdate Vaše ponašanje napram mojoj kćeri. U ime njeno, kao i u ime svoje, ja Vas riešavam onih dužnosti, koje ste preuzeli zaručiv se s mojim djetetom. Meni je jedino to žao, što sam tako dugo živio u bludnji, te Vam ovo pismo istom sada pišem. Kraj svega, što se je dogodilo, ime i čast moje kćeri ostati će i nadalje neokaljano, što se o Vašem ne može reći.

Mirko pl. Latković,
kr. savjetnik i vitez reda željezne krune.

— — — — — — — — — — — — — —

XXXIII.

Vaše pismo me začudilo; sada tek poslje devet mjeseci sjetili ste se Vi, da meni pišete; sjetili ste se, upitati za me i za moje diete. I to me začudilo, da Vi sada istom govorite o meni i o mom djetetu, kao o nečemu,

Digitized by Google

što je Vaše. Oprostite, ali ja Vas nikako ne razumiem; prosudite sami: vi sada tek, i to po djetetu tražite neko pravo i na mene, dočim moj muž po meni traži to isto pravo na moje diete, — i to već od prvoga časa njegovog obstanka. Čije je pravo veće? Ja sam Vas zatajala pred mojim mužem onda, kada sam prema novomu biću osjetila veću ljubav, nego napram Vama, koji mene nikad ljubili niste. Devet mjeseci ja za Vas niesam bila ništa, a sada hoćete, da imadete neko pravo za mene, dočim moj muž, koji je devet mjeseci ćutio sve osjećaje, sve radosti, sve boli roditeljske, drhtao nad mojim životom, kao i ja sama, — taj čovjek, da ustupi mjesto Vama. Pomislite, je li to pravedno? Vi mene nieste ljubili, Vas dakle ne veže nikakova moralna obveza na moju osobu, sve da Vi to i hoćete, jer Vi ne imate pravo zvati se krivcem grieha koga nieste imali nakane počiniti. Da je taj grieh bio izljev Vaše ljubavi napram meni, Vi bi imali pravo na posljedice, koje su iz tog grieha proiztekle; ovako ne! Molim Vas, zar bi Vi bili vlastnikom onoga novca, koji je bez Vaše volje, bez Vašega znanja slučajno došao u Vašu listnicu? . . Pomislite nadalje i to, zar jedan neznati dielak Vašega bića više vriedi, nego li sva ljubav mojega muža, cio naš četirigodišnji brak? Ja posve poimam Vaš položaj u kojem ste bili za prošlih devet mjeseci; ja Vam i to priznajem, da ste radili kao plemenit čovjek, žrtvujuć Vašu zaručnicu, Vašu sreću jednomu bezuvjetnomu činu, koga niste dužni priznati, — a priznali ste ga jedino radi toga, jer se bojite, da bi mogli doživiti čas, kada bi onaj Vaš slučajni čin, u slici mojega i Vašega djeteta, stupio pred Vas i Vašu suprugu, te jednim mahom, jednom riečcom razorio sreću jedne ciele obitelji. . . Pa sada, kada ste Vi žrtvovali svoju zaručnicu, svoju bračnu sreću radi mene mislite, da imadete neko pravo, a ja da imam neku du-

Digitized by Google

žnost nadomjestiti Vama onu Vašu izgubljenu sreću. Jest, ja Vam priznajem to pravo, — ali to Vaše pravo je zastarjelo; zastarjelo je, jer sam ja Vas zatajala; zastarjelo je, jer ja Vas više ne ljubim; zastarjelo je, jer ste Vi mene devet mjeseci zatajivali . . . Kada ste već mogli pregorjeti, da se odrečete one žene, koju ste ljubili, odrecite se sada i one, koju niste ljubili; to već i sama pravednost zahtieva.

Vi ste sada riešeni svega, Vaš položaj je opet takav, da Vam je ljudsko družtvo širom otvoreno. A da ostanete pri onom pravu, koje od mene tražite, što bi onda bilo? Molim Vas, ne mutite vodu, koja se je staložila, ako i nije posve razbistrila. Ja Vas zaklinjem, ugušite sve ono, što Vas na mene sjeća, a u ime zahvale, ja Vam prisižem, dok sam ja živa, moje diete ne će tražiti drugoga otca, do li mojega muža. Vaš strah, da je cio Vaš život uništen, nije opravdan; zaboravite Vi na mene, zaboravite na sve, i nikoja Vas obveza više za ono, što se je dogodilo, vezati ne će; Vas nitko ne sili, da priznadete ono, što priznati ne morate; a ako mislite, da će se duša Vaša proti tomu dizati, a Vi onda trpite i pregarajte, — jer samo onaj, koji nije vriedan da uživa, nije kadar pregarati. To je zadnja moja rieč!

Pregorite i zaboravite . . .

— — — — — — — — — — — — — — —

XXXIV.

Vi me molite, Vi me zaklinjete, da pregorim, da zaboravim kao što ćete i Vi pregoriti i zaboraviti. Jeste li Vi sbilja tako svjestni i toliko jaki, da ćete jedan od najvažnijih časova u Vašem životu moći izbrisati kao kredom ispisanu ploču? Iz zadnjeg Vašeg pisma govori doduše

Digitized by Google

ciela Vaša duša, ali onaj najbolji dio Vaše sobstvenosti Vi ste ipak zatajali. I za to baš, što ste Vi sebe zatajali, što ste glas Vašega srca nadmudriti hćeli, ne mogu ja ni pregorjeti, ni zaboraviti, jer sam osvjedočen, da bih time počinio grieh napram Vama. Kada se Vaše srce otme onomu nasilju, koje ste mu sami nametnuli, kada se Vaša duša razbistri, onda ćete Vi razabrati istinitost mojih rieči, i uviditi, da je Vaša duša preveć čista, a da bi mogla onako strahovita laž za naviek u sebi sakrivati. Ja sam uvjeren, da je ona metamorfoza Vaših čuvstava na pram Vašemu mužu samo prolazna, kao i svaka druga, i da će doći čas, kada ćete Vi makar i proti svojoj volji osvanuti u istinskom svom obliku. Umjesto da Vas zaboravim, ja Vas uvjeravam, da ću ja taj čas Vašega preporoda očekivati doklegod sam živ.

E. pl. V.

XXXV.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Oh! zašto ste mi pisali i to jedno jedino pismo!..

— — — — — — — — — — — — — — — — —

XXXVI.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Danas je kucnuo onaj čas, danas je pukla ona težka kora u koju sam dušu moju silomice okovala. Sav moj na laži podignuti život štropoštao se do temelja, — a nije ga srušila ni bura, ni oluja, nego najnježniji vjetrić, što se pomisliti može, — uništila ga prva rieč Vašega djeteta. Vaš sin propentao je danas prviputa mojemu mužu: tata! I ta jedna rieč razorila jednim mahom onu tajnu, što se je poput hladne guje već ugrijala u mom srcu. Sve sam pretrpila, ali toga trpiti ne mogoh

Digitized by Google

da prva rieč mojega djeteta izgovorena u mom naručaju bude — laž. Ja sam pala na koljena pred moje diete, ja sam ga u suzah cijelivala, ja sam ga kao Boga molila, da mi oprosti, što sam ga prevarila, što sam otela i njemu i sebi trenutak sreće, koji je jedan jedini u životu. Ako se taj čas još nadomjestiti može, — a Vi ga nadomjestite; ako se ona laž iz ustiju Vašega djeteta još izbrisati dade, a Vi ju — brišite.

— — — — — — — — — — — — — — — —

XXXVII.

Sobe opustjeloga Vukovićeva ljetnikovca iznenada oživjele, a negda bezimeni tetkin dvorac, zove se sada »Mirin dvor«.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

Digitized by Google

DATE DUE

D L 433—

Digitized by Google

891.83 K885m
3 5556 008 707 762

852042

891.83 Kozarac
K885m Mira Kodoliceva

DATE

891.83 852042
K885m

Digitized by Google

Digitized by Google